

บทที่ ๓

พิธีกรรมการต่ออายุโดยการค้าโพธิ์อำเภотаตูม

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาแนวคิดเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมการต่ออายุ ข้อมูลพื้นที่ในการศึกษา แนวคิดความเชื่อในการต่ออายุด้วยการค้าโพธิ์ของชาวพุทธในอำเภотаตูม จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ ข้อมูลพื้นที่ในการศึกษา

สำหรับข้อมูลในการศึกษาวิจัยพิธีกรรมการต่ออายุโดยการค้าโพธิ์นั้น ผู้วิจัยได้กำหนดศึกษาพิธีการค้าโพธิ์ในอำเภотаตูม จังหวัดสุรินทร์ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑.๑ ประวัติความเป็นมาของอำเภотаตูม

จากการศึกษาในเชิงชาติพันธุ์วิทยาเชื่อว่า^๑ บริเวณลุ่มน้ำมูลในเขตอำเภотаตูมเป็นดินแดนที่มีผู้คนเป็นเจ้าของถิ่นเดิมอาศัยอยู่มานานแล้ว ดังหลักฐาน คือ ชุมชนโบราณเป็นเนินดินสูง มีคูน้ำ คันดินล้อมรอบ ซึ่งพบเห็นอยู่ทั่วไป จากการขุดค้นโบราณคดี ได้พบภาชนะเครื่องปั้นดินเผา และตะกรันโลหะ สันนิษฐานว่า เคยมีการถลุงเหล็กและโลหะอื่นๆ มาก่อนและหลังจากนำมาวิเคราะห์คาร์บอนพบว่า มีอายุประมาณ ๓,๐๐๐ ปี แสดงว่าบริเวณเหล่านี้เป็นแหล่งชุมชนโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีอายุร่วมสมัยเดียวกับชุมชนโบราณบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี และบ้านปราสาท จังหวัดนครราชสีมา

ชุมชนอำเภотаตูม เป็นชุมชนเก่าแก่ดั้งเดิม ตั้งแต่ปลายสมัยเจนละ (ยุคศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓) ที่มีการปกครองที่ อีสานปุระ (สุรินทร์) เมื่อรัฐสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ประกาศลัทธิเทวราชา และสถาปนา อาณาจักรอังกอร์ ได้มีการแผ่ขยายการปกครองออกไปอย่างกว้างขวาง จากการนับถือเทวนิยมดังกล่าว จะมีการสร้าง เทวสถาน ในการประกอบพิธี และปราสาทที่พำนักของผู้แสวงบุญทั่วไปในการไปมาหาสู่ระหว่างเมืองสำคัญต่างๆ ในสมัยนั้นจะติดต่อกันทั้งในทางบก และทางน้ำซึ่งเป็นไปในรูปแบบของการส่งส่วย ส่งเครื่องราชบรรณาการ การแลกเปลี่ยนผลิตผลการค้าขาย ตลอดจนการยกกองทัพไปรบ การติดต่อระหว่างเมืองในแดนอีสานตอนล่าง จึงเป็นทางเรือเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในการล่องเรือดั้งกล่าวตามแม่น้ำนั้นจะมีการติดต่อทางด้านนครจำปาสัก ปากเซ และฝ่งแม่น้ำโขง (เจนละบก) และทางด้านนครธม นครวัด กำปงจาม กำปงฉนังมาตามลำน้ำ เพื่อติดต่ออาณาจักรพม่าย จากการเดินทางรอนแรมมาถึงที่ตั้งบริเวณอำเภотаตูมในปัจจุบัน คณะเดินทางได้มา

^๑บุญขาน โทจันทร์, ตามรอยวัฒนธรรมท่าตูม.(สุรินทร์ : สำนักพิมพ์ทองดี,๒๕๕๑),หน้า ๙๕.

ตั้งค่ายพักแรม ระหว่างที่บริเวณริมฝั่ง ที่มีต้นมะม่วงใหญ่ จึงได้ตั้งค่ายพักแรมและสร้างเป็นที่พักชั่วคราว และเรียกที่พักแรมนี้ว่า " กำปงสวาย" (ท่ามะม่วง) ชุมชนกำปงสวาย ได้ดำรงอยู่เรื่อยมาแม้ว่าเมื่ออาณาจักรเจนละและขอมโบราณ จะเสื่อมอำนาจลง จนเมื่อรัชสมัยรัชกาลที่ ๒,๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการรบพุ่งกัน ระหว่างไทยกับกัมพูชาอีก ไทยได้อพยพชาวกัมพูชาบางส่วนเข้ามาในประเทศไทย ชาวกัมพูชาที่มีเชื้อสายเดิม ก็ได้อพยพมาอยู่ในชุมชนกำปงสวายนี้ ได้เปลี่ยนมาเป็น "พงสวาย" ในปัจจุบัน (หมู่ที่ ๑๓ ตำบลท่าตูม) ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๓๐ อำเภوتاตูมได้มีการอพยพมาบริเวณปากน้ำมูลและชี มาบรรจบกันโดยชาวกูย (ส่วย) ซึ่งอพยพมาจากแคว้นจำปาสักเป็นพวกที่รักสงบ รักธรรมชาติ มีความชำนาญในการเลี้ยงช้างและการเกษตร เห็นว่าบริเวณดังกล่าวมีต้นโพธิ์ ซึ่งเป็นอาหารของช้างมาก มีทำเลเลี้ยงช้างเหมาะสม จึงได้อพยพมาอาศัยอยู่บริเวณนั้น และเรียกบริเวณนั้นว่า "กระโพ" (ตำบลกระโพ ในปัจจุบัน) ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ อำเภوتاตูมได้ยกขึ้นเป็นอำเภอสุรพิน และขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองเขมรินทร์ ปีพ.ศ. ๒๔๕๒ เห็นว่าการให้อำเภอสุรพินขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองเขมรินทร์นั้น มีระยะทางไกลมาก สร้างความลำบากให้แก่ข้าราชการและราษฎรไปติดต่อราชการ จึงได้พิจารณาให้อำเภอสุรพินมาขึ้นต่อเจ้าเมืองสุรินทร์ และเปลี่ยนเป็นอำเภออุดรสุรินทร์ ในปีพ.ศ. ๒๔๕๔ ครั้งแรกให้ขึ้นอยู่กับอำเภอเมืองสุรินทร์ มีหลวงแพ่งเป็นนายอำเภอคนแรก ต่อมาปี ๒๔๕๖ ได้มีการตั้งอำเภออุดรสุรินทร์ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูล บ้านกำปงสวาย แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ขุนสุรสิทธิ์ สารการ (พิน จรรย์านนท์) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายอำเภอคนแรก เมื่อเทศบาลได้ตรวจงานอำเภอและชมทิวทัศน์ในแม่น้ำที่แพ หน้าที่ว่าการได้พลาดตกลงน้ำเสียงดังตูม ชาวบ้านจึงเรียกท่าแห่งนั้นว่า "ท่าตูม" และเนื่องจากท่าแห่งนั้นเป็นที่ตั้งอำเภอด้วย จึงเรียกที่ว่าการอำเภอท่าตูมมาจนติดปาก หรืออีกนัยหนึ่ง ต่อมาเนื่องจากมีการติดต่อค้าขายกับชุมชนภายนอกมากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่ใช้การติดต่อขนส่งทางน้ำคือ แม่น้ำมูล บริเวณหรือจุดที่ทำการค้าขายส่วนใหญ่จะอยู่ที่บริเวณท่าน้ำ ดังนั้นจึงเรียกท่าน้ำดังกล่าวว่า “ท่ามะตูม” (เดิมต้นมะตูมจะมีตามริมฝั่งแม่น้ำมูลตั้งแต่วัดโพธิ์พุกขารามถึงบ้านตูม) และเรียกกันเรื่อยมาจนเกิดมีการกร่อนคำเหลือเพียงคำว่า “ท่าตูม”หรืออาจนำเอาชื่อหมู่บ้านกำปงสวาย(ท่ามะม่วง) กับบ้านโคกพะเนิว (มะตูม) มารวมกัน คือ แปลว่า ท่า รวมกับคำว่า ตูม เป็น ท่าตูม ก็เป็นไปได้ ต่อมาสมัยสงครามเอเซียบูรพา (๒๔๘๔) ทางราชการมีคำสั่งให้อำเภอจัดทำสนามบินฉุกเฉิน อำเภอได้แผ้วถางที่สาธารณะ หมู่ที่ ๗ ตำบลท่าตูมเป็นสนามบิน หลังจากสิ้นสุดสงครามทางคณะกรรมการอำเภอเห็นว่า ที่ว่าการอำเภอดั้งเดิมอยู่กลางชุมชนมีความแออัดคับแคบ ขยายส่วนราชการต่างๆไม่ได้ จึงได้ย้ายมาตั้งที่สนามบิน (บริเวณอำเภอปัจจุบัน) และเนื่องจากการเรียกกันจนติดปากว่าอำเภอท่าตูม จึงได้เปลี่ยนชื่อ จากอำเภออุดรสุรินทร์ มาเป็นอำเภอท่าตูม **คำขวัญอำเภอ** ท่าตูม ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมเนื้อดี ประเพณีเรือยาว ข้าวหลามขึ้นชื่อ เลื่องลือทุงกุลา งามตาแม่น้ำมูล

อำเภอท่าตูมตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอเกษตรวิสัย (จังหวัดร้อยเอ็ด) และอำเภอสว่างภูมิ (จังหวัดร้อยเอ็ด)

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอรัตนบุรีและอำเภอสนม

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอจอมพระ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอสตึก (จังหวัดบุรีรัมย์) และอำเภอชุมพลบุรี

๓.๑.๒ ลักษณะภูมิประเทศ

มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงและที่ราบลุ่ม โดยที่ราบสูง ได้แก่ บริเวณทางทิศใต้ของอำเภอ (ฝั่งซ้ายของแม่น้ำมูล) เป็นที่ราบสูงจากฝั่งของแม่น้ำมูลจนถึงเขาพนมดิน สภาพดินส่วนใหญ่ เป็นดินร่วนปนทราย ไม่อุ้มน้ำ ทิศเหนือฝั่งขวาแม่น้ำมูลจะเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงและที่ราบทุ่งกุลารั ซึ่งเป็นที่ราบเรียบในพื้นที่ ๓ ตำบล ได้แก่ ตำบลทุ่งกุลารั ตำบลพรมเทพ และตำบลโพนครก อำเภอท่าตูม มีแม่น้ำและลำน้ำที่สำคัญไหลผ่าน ได้แก่ ๑) แม่น้ำมูล ไหลผ่านอำเภอท่าตูม จากทิศตะวันตก ไปทิศตะวันออก ๒) แม่น้ำชี ไหลผ่านอำเภอท่าตูมจากทิศตะวันตกไปบรรจบแม่น้ำมูลที่ตำบลกระโพ ๓) ลำพลับพลา ไหลผ่านทางทิศเหนือของอำเภอในเขตตำบลทุ่งกุลารั ไปทางทิศตะวันออก ไปบรรจบแม่น้ำมูลที่ตำบลโพนครก พื้นที่และการใช้ประโยชน์ อำเภอท่าตูม พื้นที่ส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์ในการเกษตรได้แก่ การทำนา ทำไร่ การเลี้ยงสัตว์

๓.๑.๓ การคมนาคม

การคมนาคมไปอำเภอท่าตูม เดินทางโดยรถยนต์ใช้เส้นทางหมายเลข ๒๑๔

๓.๑.๔ สภาพทางเศรษฐกิจ

อาชีพหลักของประชาชนอำเภอท่าตูมคือ ทำเกษตรกรรม ประมาณ ร้อยละ ๙๖ ปศุสัตว์ประมาณ ร้อยละ ๓.๕ อุตสาหกรรม ประมาณ ร้อยละ ๐.๕ นอกจากนี้ประชาชนอำเภอท่าตูมยังมีอาชีพเสริมคือ ผลิตภัณฑ์โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ๕ ชนิด ได้แก่ เสื่อกก ผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ ข้าวหอมมะลิ ผ้าไหม หมูบ้านช้าง

๓.๑.๕ การเมืองการปกครอง

อำเภอท่าตูมแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น ๑๐ ตำบล ๑๖๕ หมู่บ้าน คือ^๒

๑. ท่าตูม (Tha Tum)	๒๒ หมู่บ้าน	๖. บะ (Ba)	๑๕ หมู่บ้าน
๒. กระโพ (Krapo)	๒๐ หมู่บ้าน	๗. นนงบัว (Nong Bua)	๑๑ หมู่บ้าน

^๒อำเภอท่าตูม,[ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki>. [วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗].

๓. พรหมเทพ (Phrom Thep) ๒๒ หมู่บ้าน ๘. บัวโคก (Bua Khok) ๑๙ หมู่บ้าน
 ๔. โพนครก (Phon Khrok) ๑๖ หมู่บ้าน ๙. หนองเมธี (Nong Methi) ๑๑ หมู่บ้าน
 ๕. เมืองแก (Mueang Kae) ๑๙ หมู่บ้าน ๑๐. ทุ่งกุลา (Thung Kula) ๑๐ หมู่บ้าน

ท้องที่อำเภอท่าตูมประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๑๑ แห่ง ได้แก่

- ๑) เทศบาลตำบลท่าตูม ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลท่าตูม
- ๒) เทศบาลตำบลเมืองแก ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเมืองแกทั้งตำบล
- ๓) องค์การบริหารส่วนตำบลท่าตูม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลท่าตูม (เฉพาะนอกเขตเทศบาลตำบลท่าตูม)
- ๔) องค์การบริหารส่วนตำบลกระโพ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลกระโพทั้งตำบล
- ๕) องค์การบริหารส่วนตำบลพรหมเทพ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลพรหมเทพทั้งตำบล
- ๖) องค์การบริหารส่วนตำบลโพนครก ครอบคลุมพื้นที่ตำบลโพนครกทั้งตำบล
- ๗) องค์การบริหารส่วนตำบลละ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลละทั้งตำบล
- ๘) องค์การบริหารส่วนตำบลหนองบัว ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหนองบัวทั้งตำบล
- ๙) องค์การบริหารส่วนตำบลบัวโคก ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบัวโคกทั้งตำบล
- ๑๐) องค์การบริหารส่วนตำบลหนองเมธี ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหนองเมธีทั้งตำบล
- ๑๑) องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งกุลา ครอบคลุมพื้นที่ตำบลทุ่งกุลาทั้งตำบล

๓.๑.๖ การศึกษา

โรงเรียนมัธยม ได้แก่โรงเรียนท่าตูมประชาเสรมวิทย์ โรงเรียนพรหมเทพพิทยาคม ตำบลพรหมเทพโพธิ์ โรงเรียนท่งกุลาพิทยาคม ตำบลท่งกุลา โรงเรียนโนนแท่นพิทยาคม ตำบลโพนครก โรงเรียนลานทรายพิทยาคม ตำบลละ โรงเรียนช้างบุญพิทยาคม ตำบลกระโพ โรงเรียนศรีบุญพิทยาคม ตำบลหนองบัว วิทยาลัยการอาชีพท่าตูม โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโพธิ์พุทธาราม

๓.๑.๗ สถานที่สำคัญทางวัฒนธรรม

สถานที่สำคัญของอำเภอท่าตูมประกอบด้วย ๑) หมู่บ้านช้าง อยู่ที่บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ ตามทางหลวงหมายเลข ๒๑๔ (จอมพระ-ท่าตูม) บริเวณหลักกม.ที่ ๓๖ แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าไปอีกประมาณ ๒๒ กม. ชาวบ้านตากกลางดั้งเดิมเป็นส่วย มีอาชีพในการคล้องช้างป่า ฝึกช้าง และเลี้ยงช้าง ปัจจุบันยังคงมีการเลี้ยงช้าง และการฝึกช้างเพื่อร่วมการแสดงช้างของจังหวัดทุกปี นักท่องเที่ยวสามารถไปชมการฝึกช้างที่หมู่บ้านได้ทุกวันในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ๒) ศูนย์ศึกษา อยู่ที่หมู่บ้านช้าง บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม เพื่อเป็นจุดรวมสังคมคนกับช้าง เป็นศูนย์ข้อมูลวัฒนธรรม ท้องถิ่น โดยทางอำเภอท่าตูม และชุมชนหมู่บ้านช้างบ้านตากกลาง ได้ร่วมกันจัดการแสดงของช้างไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยเปิดแสดงทุกวัน เวลา ๐๙.๐๐-๑๑.๐๐ น. อัตราค่าเข้าชม

ผู้ใหญ่ ๕๐ บาท เด็ก ๒๐ บาท ค่าขี่ช้าง ๕๐ บาทต่อ ๑ เชือก การเดินทางไปชมการแสดงของช้างสามารถใช้เส้นทางสุรินทร์-ร้อยเอ็ด ทางหลวงหมายเลข ๒๑๔ ประมาณ ๓๖ กม. เลี้ยวซ้ายเข้าไปประมาณ ๒๒ กม. ถึงบ้านตากกลาง ติดต่อสอบถามรายละเอียดเพิ่มเติม ได้ที่ผู้จัดการศูนย์การศึกษาหมู่บ้านช้าง บ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม

๓.๑.๘ ประเพณีและพิธีกรรม

งานประเพณีของอำเภอท่าตูมประกอบด้วย ๑) งานประเพณีบวชนาคแห่ช้างจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๓-๑๕ ค่ำเดือน ๖ ณ วัดแจ้งสว่าง บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม มีการแห่แห่นบรตนาถด้วยขบวนช้างกว่า ๕๐ เชือกข้ามลำน้ำมูลกันอย่างเอิกเกริก พิธีโกนผมนาค พิธีแห่นาคช้างไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ศาลเจ้าพ่อวังทะลุและพิธีอุปสมบทนาค ๒) ประเพณีแข่งเรือยาวอำเภอท่าตูม อำเภอท่าตูมเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำมูลมากกว่า ๑๐๐ ปี เป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญในการคมนาคม ทางน้ำที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของจังหวัดสุรินทร์ จึงทำให้มีขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมา ชาวท่าตูมมีความผูกพันกับแม่น้ำมูล มาโดยตลอดเป็นเวลายาวนาน โดยอาศัยแม่น้ำมูลเป็นแหล่งน้ำในการอุปโภคและบริโภคเพื่อการเกษตร การคมนาคม ดังนั้นในทุกปีชาวท่าตูมจะได้รำลึกถึงพระคุณของแม่น้ำมูล โดยร่วมกันฉลองหลังฤดูเก็บเกี่ยว ทุกหมู่บ้าน ริมแม่น้ำมูลได้ร่วมกันนำขบวนเรือยาวมาทอดกฐินร่วมกัน และนำเรือยาวมาร่วมแข่งขันกัน เพื่อความสนุกสนาน รื่นเริงและความสามัคคีของชาวท่าตูม และได้ดำเนินกิจกรรมดังกล่าวสืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน ปัจจุบันชาวท่าตูม ได้จัดแข่งขันเรือยาวประเพณีเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีให้คงสืบทอดไป โดยจัดแข่งขันประมาณเดือนตุลาคมของทุกปี ณ บริเวณสะพานข้ามแม่น้ำมูล แม่น้ำมูลเป็นแม่น้ำที่ไหลผ่านตัวเมืองอำเภอท่าตูมมานานนับหลายปี เป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญต่อชาวอำเภอท่าตูมเป็นอย่างมากจากอดีตจนถึงปัจจุบันใช้ในการอุปโภคบริโภคและเป็นแหล่งอาชีพในการทำประมงน้ำจืดของชาวอำเภอท่าตูมและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของคนที่ผ่านมาและทุกปีของเดือนตุลาคม ชาวอำเภอท่าตูมจะจัดงานประเพณีแข่งขันเรือยาวขึ้นเป็นประจำทุกปี ณ ลำน้ำมูลบริเวณวัดโพธิ์พุทธราม เขตเทศบาลตำบลท่าตูม ซึ่งจะมีเรือยาวจากหลายจังหวัดเข้าร่วมการแข่งขันเป็นจำนวนมาก

๓.๒ แนวคิดเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องการต่ออายุที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาทั้งที่ปรากฏในคัมภีร์และพิธีกรรมต่างๆ ที่ได้ศึกษามาในบทที่สองและความเชื่อพิธีกรรมของชาวอำเภอท่าตูม เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมดังนี้

๓.๒.๑ แนวคิดเรื่องความเชื่อ

คำว่า เชื่อ เป็นคำกริยา หมายถึงเห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ^๓ ส่วนคำว่า ความเชื่อ หมายถึงเห็นด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ และนับถือ^๔ ใจยอมรับว่าจริง แต่ต้องมีความรู้ตัวและความเข้าใจ เป็นผลอันเนื่องมาจากความคิดและความรู้สึกของตัวเองเท่านั้น โดยไม่มีการพิสูจน์เป็นทัศนคติของแต่ละบุคคล ในการที่จะยอมรับสิ่งที่ได้รู้ได้เห็น โดยไม่ต้องการเหตุผลมาอธิบายและเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็น ความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความยำเกรง^๕ การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่หลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้^๖ กล่าวโดยสรุปความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกที่เป็นมานานหลายพันปีและเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้น ก็จะกระทำการต่าง ๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชาเช่นสรวงเทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาลให้มนุษย์ตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งนั้น ๆ ขึ้น ความเชื่อเกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้น ๆ มีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ ความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว ครั้นเมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่างอาจหมดความจำเป็น ไม่มีประโยชน์ และไม่มี ความหมายโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อให้อนุชนได้ศึกษาเหตุผลและสาระที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่างๆ จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าความเชื่อมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอนดังนี้^๗ ๑) ความเชื่อวิญญาณในธรรมชาติ

^๓ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๒.

^๔มานิต มานิตเจริญ, พจนานุกรมใหม่-ทันสมัยสุด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๔), หน้า ๔๕๓.

^๕รัช ปุณโณทก, วัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อ ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๕๐-๓๕๑.

^๖ทัศนีย์ ทานตวนิช, คติชาวบ้าน, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๔.

^๗ดนัย ไชยโยธา, ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙.

เป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงเกรงกลัวและกราบไหว้ ๒) ความเชื่อในคติถือผีสงเทวดาหรือวิญญาณนิยม เชื่อว่าในธรรมชาติทั้งหลายมี เจตภูตหรือวิญญาณที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้ายผีสง ส่วนที่ทำให้เกิดสุขอาจเป็น เทวะ สร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้าหรือผีสงเทวดาแล้วนับถือในภาพ นั้น ๓) ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษ เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่ ปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของตนอยู่ ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ ๔) ความเชื่อในเทพเจ้า หลายองค์หรือ พหุเทวนิยมมีการสร้างภาพ เทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใด ควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงต่ำกว่ากันอย่างไร เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจ ลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

จากที่กล่าวมาจะพบว่า สังคมมนุษย์ทุกแห่งล้วนแต่มีระบบความเชื่อด้วยตามธรรมชาติของ มนุษย์ที่รู้จักคิด รู้จักตั้งคำถามต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ และความพยายามในการหาคำตอบเพื่ออธิบาย และ จากความสงสัยเกี่ยวกับเรื่องการเกิดการตาย ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องของวิญญาณ ได้ถูกต้องยิ่งมาก ขึ้น จากการที่มนุษย์มีการฝัน ความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณว่า มีอำนาจทำให้มนุษย์มีการเช่นสรวงบูชา และประพฤติปฏิบัติตามกฎครรลองของสังคม ทำให้เกิดการยอมรับนับถือในเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือ เทพเจ้า พระต่าง ๆ และความเชื่อนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงผสมผสานตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไปของ สังคม เช่น การเริ่มวิวัฒนาการผสมผสานระหว่าง ผี พุทธพราหมณ์ ความเชื่อทำหน้าที่ในการให้ คำอธิบายคำถามเกี่ยวกับตนเอง สังคมและจักรวาลของมนุษย์ช่วยสนับสนุนสถาบันพื้นฐานของสังคม เช่น ครอบครัว เมือง เศรษฐกิจ ช่วยให้เกิดพลังใจในภพวิฤตกาลต่าง ๆ ทั้งระดับปัจเจกชนและสังคม และหล่อหลอมผนึกส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้เป็นเอกภาพจากเหตุที่มนุษย์เป็นผู้สร้างระบบความเชื่อเพื่อ ประโยชน์ของตนนั้น ความเชื่อได้มีการสืบทอดต่อกันเรื่อยมา และมีการเปลี่ยนแปลงไปตามขั้นตอนและ สภาพเศรษฐกิจ การเมืองและเทคโนโลยี ดังเช่น แผนการเกี่ยวกับระบบความเชื่อในลักษณะที่เป็น ประสบการณ์สากลของสังคมนี้โดยสรุปองค์ประกอบเกี่ยวกับความเชื่อจะประกอบด้วย แนวคิด พิธีกรรม และผู้ประกอบพิธีกรรม เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับผีนั้น จะมีพิธีกรรมและการติดต่อกับผีโดยผ่านผู้ประกอบ พิธีกรรมคือคนทรง

๓.๒.๒ แนวคิดเรื่องพิธีกรรม

คำว่า พิธีกรรม เป็นคำภาษาไทยที่แปลงหรือดัดแปลงและผสมคำจากภาษาบาลีซึ่งคำ ที่ผสมกันมานั้นก็คือ วิธี แปลว่า ระเบียบชนิดกับคำว่า กัมมะ แปลว่า การกระทำ เมื่อรวมกันก็เป็น พิธีกรรม โดยคำว่าพิธีกรรม หมายถึง การกระทำที่เป็นพิธีคือเป็นวิธีที่จะทำให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือ

การกระทำที่เป็นวิธีการเพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ^๑ หมายความว่าพิธีกรรมเป็นระเบียบการดำเนินการตามคำสอนของศาสนาใดศาสนาหนึ่งแล้วจะก่อให้เกิดความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นภายหลังจากการดำเนินการตามวิธีการของคำสอนนั้นแล้ว ซึ่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาปรากฏว่ามีพิธีกรรมอยู่หลายชนิดที่มีการปฏิบัติกันอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ถ้าหากจะกล่าวถึงพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วจะพบว่า พิธีกรรมโดยมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระวินัยเป็นหลัก นอกจากนั้นก็ เป็นพิธีกรรมที่เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป

๓.๓ แนวคิดเรื่องต้นไม้

ต้นไม้รวมถึงพืชพันธุ์ชนิดอื่นๆ ล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์ ความเชื่อต่างๆ เกี่ยวกับพืชพันธุ์เป็นสิ่งที่มีความคิดคำนึงของมนุษย์ทุกดินแดน พันธุ์ไม้ต่างๆมีคุณค่าต่อชีวิตมนุษย์อย่างเอนกอนันต์ ทั้งนำมาใช้เป็นอาหาร ทำเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยหรือยารักษาโรค หลายวัฒนธรรมมีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าที่ควบคุมปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ มีการเคารพบูชาเทพเจ้าแห่งท้องฟ้า สายฝน ผืนดิน แม่น้ำลำธาร รวมไปถึงการเคารพบูชาต้นไม้

ความเชื่อว่าต้นไม้เล็กหรือใหญ่รวมถึงพันธุ์ไม้นานาชนิด ต่างก็มีผู้สิงสถิตอาศัยอยู่ภายใน เป็นความเชื่อที่ปรากฏอย่างคล้ายคลึงกันในวัฒนธรรมต่างๆ ทุกภูมิภาคของโลก และทุกช่วงเวลา ซึ่งถือได้ว่าเป็นความเชื่อพื้นฐานร่วมกันอย่างหนึ่งของมนุษย์ สิ่งที่สถิตอยู่ในพันธุ์ไม้เหล่านี้อาจมีทั้งที่เป็นผีบางเทวดา เจ้าที่ เจ้าป่า ผีบรรพบุรุษ รวมไปถึงเทพารักษ์ รุกขเทวดา และนางไม้ หากปฏิบัติปฏิบัติชอบก็จะอำนวยให้อยู่ดีมีสุข แต่หากลบหลู่หรือไม่สักการะก็จะเกิดภัยพิบัติได้^๒ จึงเกิดประเพณีการเคารพบูชาต้นไม้ขึ้น โดยเฉพาะไม้ยืนต้นขนาดใหญ่

วัฒนธรรมอินเดียถือว่าการเคารพบูชาต้นไม้เพราะเป็นที่สถิตยของเทพยดาที่ให้คุณให้โทษนั้นเป็นความเชื่อที่สำคัญอย่างหนึ่ง แม้เมื่อเกิดศาสนาต่างๆ ขึ้นความเชื่อนี้ก็ได้สูญหายไป แต่มีการผสมผสานเข้ากับศาสนาใหม่อย่างลงตัว แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะในพุทธศาสนาเท่านั้น

คัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงเทพยดาหรือรุกขเทวดาไว้หลายตอน แต่ในที่นี้จะยกมาเฉพาะบางตอน เช่นในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ปาจิตติยวรรคที่ ๒ ได้เล่าถึงนิทานต้นบัญญัติที่มีให้ภิกษุตัดหรือทำลายต้นไม้ หรือให้ผู้อื่นทำการแทนว่า ภิกษุชาวอาฬวีทำการก่อสร้างที่อยู่ ได้ตัดต้นไม้เองหรือให้ผู้อื่นตัดให้ จนทำให้เทวดาที่สถิตอยู่ในต้นไม้เดือดร้อนเพราะที่อยู่ถูกทำลาย และการตัดต้นไม้ก็ยังพาลดพินทุกแขนงลูกของเทวดา นอกจากนั้นภิกษุยังถูกประชาชนติเตียนเนื่องจากถือกันว่าต้นไม้ก็เป็นสิ่งมีชีวิตเหมือนกัน พระพุทธเจ้าจึงบัญญัติสิกขาบทมิให้ภิกษุทำลายหรือวานให้ผู้อื่น

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) , **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก, ๒๕๓๓) , หน้า ๔.

^๒ อริยมา มาเจริญ, **ไม้มงคล**, (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๓๘) หน้า ๑.

ทำลายพืช ๕ ชนิด ได้แก่ พืชเกิดจากเง่า พืชเกิดจากต้น พืชเกิดจากข้อ พืชเกิดจากยอด พืชเกิดจากเมล็ด^{๑๐}

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นต้นไม้ที่ประทับและตรัสรู้สัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาว่าต้นโพธิ์เปรียบได้กับพุทธอุเทสิกเจดีย์อย่างหนึ่ง ทำให้พันธุ์ต้นโพธิ์กลายเป็นพันธุ์ไม้ที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวพุทธเสมอมา นับแต่สมัยพุทธกาล ต้นโพธิ์ในพระพุทธประวัติสองต้นคือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ พุทธคยา สถานที่ตรัสรู้ และ ต้นอานันทโพธิ์ ณ วัดเชตวันมหาวิหาร ซึ่งอานันทโพธิ์ยังคงยืนต้นมาจนถึงปัจจุบัน โดยคำว่า "ต้นพระศรีมหาโพธิ์" นั้น อาจหมายถึงต้นที่อยู่ที่พุทธ คยา ต้นโพธิ์ที่สืบมาจากหน่อโพธิ์ตรัสรู้ที่พุทธคยา หรือต้นโพธิ์ที่เป็นอุเทสิกเจดีย์อื่น ๆ ก็ได้ เช่น ต้นโพธิ์ตามวัดต่าง ๆ ในปัจจุบันต้นพระศรีโพธิ์สำคัญที่ยังคงยืนต้นอยู่ในปัจจุบันมี ๓ ต้นด้วยกัน คือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ตรัสรู้ที่พุทธคยา ต้นพระศรีมหาโพธิ์เมืองอนูราชปุระ และต้นอานันทโพธิ์วัดพระเชตวันมหาวิหาร แต่ต้นโพธิ์พระเจ้าอโศกแห่งเมืองอนูราชปุระ ที่นำหน่อพันธุ์มาจากพุทธคยา ได้รับการเคารพนับถือและปฏิบัติบูชาด้วยความเคารพอย่างสูงมาตลอดตั้งแต่สองพันปีโดยไม่ขาดช่วง มีการทำกำแพงทองคำและมีชาวพุทธผู้ศรัทธา มาทำการสักการะตลอดเวลา ซึ่งต่างจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พุทธคยาที่ถูกทำลายและล้มลงตามธรรมชาติหลายครั้ง และต้นอานันทโพธิ์ที่วัดเชตวันก็ขาดช่วงการดูแลจากชาวพุทธหลังจากพระพุทธศาสนาเสื่อมไปจากอินเดีย^{๑๑}

แม้ในประเทศไทย จะไม่ค่อยให้ความสำคัญกับต้นพระศรีมหาโพธิ์เท่ากับชาวพุทธในศรีลังกา แต่ปรากฏตามความเชื่อในประเทศไทยว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พุทธคยา เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำปีเกิดสำหรับผู้ที่เกิดปีมะเส็ง สำหรับชาวล้านนายังมีความเชื่ออีกว่า ต้นโพธิ์เป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ช่วยขจัดความทุกข์ได้ จึงมีประเพณีถวายไม้คำโพธิ์ และเครื่องประกอบพิธีกรรม ใต้ต้นโพธิ์ โดยผูกคอกับความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งไม่ใช่ความหมายเดิมของการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ตามคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่สืบหน่อมาจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ตรัสรู้ในประเทศไทยยังคงมีอยู่หลายต้น เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่วัดต้นศรีมหาโพธิ์ (ที่เชื่อนำเข้ามาปลูกสมัยทวารวดี) วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร วัดเบญจมบพิตร (ปลูกในสมัยรัชกาลที่ ๕) เป็นต้น แม้การทำลายต้นโพธิ์ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจะระบุว่าเป็นการทำบาปและหลบหลู่พระ

^{๑๐}วิมพา (ไทย)

^{๑๑}ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, *ตำนานพุทธเจดีย์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยพิทยา, ๒๔๙๐), หน้า ๕๖.

รัตนตรัย แต่ในมหาสมณวินิจัย ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๑๒} กล่าวว่า เฉพาะต้นโพธิ์ที่เป็นอุทเทสิกเจดีย์เท่านั้น ต้นโพธิ์ที่งอกทั่วไปและไม่ได้เป็นอุทเทสิกเจดีย์ คือไม่มีผู้เคารพบูชาในฐานะตัวแทนของพระพุทธเจ้า (เช่นเดียวกับพระพุทธรูป)

๓.๓.๑ ความหมายของต้นโพธิ์

ชื่อพื้นเมือง ปู โป โพศรีมหาโพธิ์ ย่อม สลี

ลักษณะทั่วไป ไม้ต้นใหญ่ สูง ๒๐-๓๐ เมตร ผลัดใบระยะสั้น เรือนยอดแผ่กว้างลำต้นใหญ่สั้นและเป็นพุ่ม กิ่งก้านแผ่ขยาย มีรากอากาศไม่มากเปลือกเรียบสีน้ำตาลบนเทา

ใบ ใบเดี่ยว เรียงสลับ ใบรูปไข่กว้างหรือสามเหลี่ยม ใบยาวคล้ายหาง โคนใบรูปหัวใจ

ดอก สีเขียวอ่อน ออกรวมเป็นช่อแบบช่อกระจุกตามซอกใบและปลายกิ่งมีดอกตลอดปี

ผล ผลสดแบบมะเดื่อ ทรงกลมสีม่วงดำ ออกผลตลอดปี

ด้านภูมิทัศน์ ให้ร่มเงา และทนต่อสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้ดี

ประโยชน์ เปลือกต้นทำยาชง แก้โรคหนองใน ใบและยอดอ่อนแก้โรคผิวหนัง

คนโบราณเชื่อว่า บ้านใดปลูกต้นโพธิ์ไว้ประจำบ้านจะทำให้เกิดความร่มเย็น เพราะต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ในพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธเจ้าประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๓ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๕ ขุททกนิกาย^{๑๓} พุทธวงศ์ โคตมพุทธวงศ์ กล่าวว่า พระพุทธเจ้าองค์ที่ ๒๘ พระนามว่า พระโคตมพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญเพียร ประพฤติทุกริกิริยาอยู่ ๖ ปี จึงได้ประทับตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ณ คางไม้อัสดละ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชลา “ต้นอัสดละ” หรือ “ต้นอัสดถพฤษ” นั้น รู้จักกันดีในชื่อของ ต้นโพ, ต้นโพธิใบ, ต้นโพธิ์ หรือพระศรีมหาโพธิ ชาวลังกาเรียกว่า Bohd tree และชาวอินเดียเรียกว่า Pipal นี่นับได้ว่าเป็นต้นไม้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธประวัติอีกชนิดหนึ่ง เพราะเจ้าชายสิทธัตถะราชกุมาร ในระหว่างบำเพ็ญพรตเพื่อหาสัจธรรมนั้น ได้ทรงเลือกนั่งประทับที่โคนต้นโพธิ์จนกระทั่งพระองค์ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ คือ อริยสัจ ๔ อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เมื่อวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ แม้พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังต้องทรงใช้พลังจิตรบกับพวกมาร (การเอาชนะกิเลสฝ่ายต่ำ) ก็โดยประทับอยู่ใต้โคนต้นโพธิ์อีกเช่นกัน เพราะโพธิ์มีร่มเงาเหมาะแก่การพักผ่อน

^{๑๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระมหาสมณวินิจัย, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๕.

^{๑๓} ขุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๕๕/๙๕.

และบำเพ็ญพรตเป็นอย่างยิ่ง ปัจจุบันต้นโพธิ์ที่สำคัญที่สุดอยู่ที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย แต่ว่าไม่ใช่ต้นเดิมแต่ครั้งพุทธกาล เป็นต้นที่แตกหน่อมาจากต้นเดิม และกล่าวกันว่า ต้นโพธิ์ที่พระพุทธองค์ประทับเพื่อรวบรวมพระภิกษุให้บรรลุถึงสัจธรรมนั้น ได้ถูกประชาชนผู้มีมิจฉาทิฎฐิ และคนนอกศาสนาโค่นทำลายไปแล้ว แต่ด้วยบุญญาภินิหารเมื่อได้นำน้ำนมโคไปรดที่ราก จึงมีแขนงแตกขึ้นมาและมีชีวิตอยู่มาอีกนานก็ตายไปอีก แล้วกลับแตกหน่อขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ต้นที่เหลืออยู่ในปัจจุบันนับว่าเป็นช่วงที่สี่แล้ว

ประวัติของต้นโพธิ์ทั้ง ๔ มีดังนี้ **ต้นโพธิ์ต้นแรก** เป็นสหชาติเกิดขึ้นพร้อมกับวันที่พระโพธิสัตว์ประสูติ ตามพระพุทธประวัติกล่าวว่า สหชาติมี ๗ ประการ คือ กาฬทายีอำมาตย์ ฉันทะ อานนท์พุทธอนุชา พระนางพิมพา ม้ากัณฐกะ ชุมทรีพย์ ๔ มุมเมือง และต้นอัสสัตถพฤกษ์ (ต้นโพธิ์) ต้นโพธิ์นี้จะผุดขึ้นมาเองจากพื้นเป็นปาฏิหาริย์ หรือจะมีคนมาปลูกในวันนั้นพอดีที่สุดจะทราบได้เป็นพันธุ์ไม้ที่พระโคตมพุทธเจ้าทรงประทับตรัสรู้ พระองค์ได้รับการถวายหญ้า ๘ กำ จากโสดาปัตติพรหมณ์ เพื่อปูเป็นที่ประทับเมื่อใกล้รุ่งของวันเพ็ญ เดือน ๖ จึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และหลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว มีผู้เลื่อมใสศรัทธามากกราบไหว้ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ต้นโพธิ์ต้นนี้มีอายุมาจนถึงสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒ พระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ชาวพุทธผู้ยิ่งใหญ่ ทรงเคารพรักต้นโพธิ์เป็นอย่างยิ่ง จะเสด็จไปนมัสการต้นโพธิ์อยู่ตลอดเข้าเย็น พระมเหสีของพระเจ้าอโศกมหาราช คือ พระนางติษยารักษิต ไม่พอพระทัยที่พระเจ้าอโศก เอาใจใส่ต้นโพธิ์มากเกินไป จึงได้ให้คนเอายาพิษเพื่อทำลายต้นโพธิ์ บางแห่งบอกว่า พระนางเอาเงี่ยงกระเบนมีพิษมาทิ่มรากต้นโพธิ์ จนต้นโพธิ์ตาย เมื่อพระเจ้าอโศกทรงทราบ ถึงกับทรงวิสัณญ์ภาพล้มสลบลง เสียพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ให้คนนำเอาน้ำนมโค ๑๐๐ หม้อ ไปรดที่บริเวณรากของต้นโพธิ์ทุกวัน และพระองค์เองก็ทรงคุกเข่าที่ต้นโพธิ์นี้ พร้อมกับตั้งสัตยาธิษฐานขอให้มีหน่อออก ก็เกิดอัศจรรย์มีหน่อโพธิ์งอกขึ้นมา พระองค์จึงสั่งให้ก่อกำแพงล้อมรอบเพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับต้นโพธิ์อีก แล้วพระองค์ได้นำมาปลูกเป็นต้นที่ ๒ รวมอายุของต้นโพธิ์ต้นแรกประมาณ ๓๕๒ ปี **ต้นโพธิ์ต้นที่ ๒** มีอายุยืนมาจนกระทั่งกษัตริย์ชาวฮินดูแห่งแคว้นเบงกอล โจทมิพหินชาติ นามว่า สาสังกา ได้มาพบกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ ก็ไม่พอพระทัยเนื่องเพราะพระองค์นับถือฮินดู จึงได้ให้คนทำลายต้นพระศรีมหาโพธิ์ และทำลายพระพุทธรูปในวิหารทั้งหมด แต่อำมาตย์ชาวพุทธไม่กล้าทำลายพระพุทธรูป จึงได้ใช้วิธีเอาแผ่นอิฐมาก่อเป็นกำแพงกำบังพระพุทธรูปไว้อย่างมิดชิด พร้อมกับตั้งประทีปโคมไฟบูชาไว้ภายในกำแพงที่กันปิดไว้ ภายหลังพระเจ้าสาสังกาได้รับผลกระทบเกิดแผลพุพองทั่วร่าง อาเจียนเป็นพระโลหิต และสิ้นพระชนม์อย่างอนาถ รวมอายุต้นโพธิ์ต้นที่ ๒ ได้ ๘๗๑ ปี ถึง ๘๙๑ ปี **ต้นโพธิ์ต้นที่ ๓** หลังจากนั้นไม่นาน พระเจ้าปुरुณรมา กษัตริย์ชาวพุทธ ได้มาพบเห็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ล้มเช่นนั้น ก็เสียพระทัย จึงรับสั่งให้ทหารพร้อมด้วยชาวบ้านร่วมกันไปรื้อน้ำนมโคได้ ๑,๐๐๐ ตัว ครั้นได้นำนมมาแล้ว พระองค์จึงทรงตั้งจิตอธิษฐานรดน้ำมนต์ลงตรงบริเวณหลุมต้นโพธิ์

ต้นเก่าโดยรอบว่า ถ้ามาตรแมนั่นหน่อแห่งต้นโพธิ์ยังไม่ออกขึ้นตรงราบใด ข้าพเจ้าก็จักไม่ยอมจากไปจากสถานที่นี้โดยตรานั้น ข้าพเจ้าขอยอมถวายชีวิตเพื่อบูชาอุทิศต่อพระศรีมหาโพธิ์ตลอดชั่วลมปราณ ด้วยสัจจวาจาภิรยาริฐานของพระองค์นี้แล หน่อหน้อยที่ ๓ ของต้นโพธิ์ก็งอกขึ้นมาอย่างอัศจรรย์ พระองค์เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นหน่อหน้อยงอกขึ้นมา ก็เกิดปีติโสมนัส จึงจัดการสร้างกำแพงล้อมต้นโพธิ์นั้นไว้อย่างแน่นหนา เพื่อป้องกันมิให้ศัตรูเข้ามาทำลายได้อีกต่อไป ต้นโพธิ์ต้นนี้มีอายุยืนนานมาประมาณ ๑,๒๕๘ ถึง ๑,๒๗๘ ปี ก็ถูกพายุพัดโค่นล้มตาย **ต้นโพธิ์ต้นที่ ๔** ในปี ๒๔๔๓ ท่านนายพลเซอร์คันทันแฮม ผู้เชี่ยวชาญทางโบราณคดีชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นผู้มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา มาก ได้ขุดค้นพบพุทธสถานหลายแห่ง จนทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักของชาวอินเดีย หลังจากเสื่อมไปแล้วกว่า ๘๐๐ ปี ได้เดินทางไปพุทธรักษา พบกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ล้มอยู่ แต่ได้พบหน่อโพธิ์งอกอยู่ที่ใต้ต้นเดิม ๒หน่อ หน่อหนึ่งสูง ๖ นิ้ว ได้ปลูกไว้ในที่บริเวณต้นเดิม อีกหน่อหนึ่งสูง ๔ นิ้ว แยกไปปลูกไว้ในที่ไม่ไกลจากต้นเดิมทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างกัน ๒๕๐ ฟุต ท่านนายพลเข้าใจว่าสถานที่ท่านนำต้นโพธิ์ต้นหลังไปปลูกนั้น เป็นสถานที่ที่พระตถาคตเสด็จประทับยืนทอดพระเนตรจ้องดูต้นโพธิ์ที่พระองค์ประทับตรัสรู้ตลอด ๗ วัน ที่พวกเรานิยมเรียกกันว่า อนิมิสเจดีย์ แต่ความเห็นนี้ไม่ตรงตามพระบาลีและคนส่วนมากเข้าใจกัน เพราะตามพระบาลีนั้นกล่าวไว้ว่า อนิมิสเจียอยู่ทางทิศตะวันออกของต้นโพธิ์ อายุต้นโพธิ์ต้นนี้นับจากเริ่มปลูก ปี ๒๔๒๓-๒๕๕๐ รวมอายุได้ ๑๒๗ ปี

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายเรื่องของต้นโพธิ์ว่า “ต้นโพธิ์ที่รู้ว่าเป็นหน่อของต้นเดิมที่คยา ได้ปลูกเป็นต้นแรกในสมัยพุทธกาล (ปลูกจากเมล็ด) ที่ประสูติพระเชตวัน โดยพระอานนท์เป็นผู้ดำเนินการตามความปรารถนาของอนาถบิณฑิกเศรษฐี และเรียกชื่อว่า อานันทโพธิ์ หลังพุทธกาลในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระนางสังฆมิตตาเถรีได้นำกิ่งด้านขวาของต้นมหาโพธิ์ที่คยานั้นไปมอบแด่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงปลูกไว้ ณ เมืองอนูราธปุระ ในลังกาทวีป ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นต้นไม้เก่าแก่ที่สุดในประวัติศาสตร์ที่ยังคงมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน...”^{๑๔} ต้นโพธิ์ มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า “*Ficus religiosa* L.” อยู่ในวงศ์ Moraceae เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ผลัดใบ แต่จะผลิใบใหม่ในเวลาอันรวดเร็ว สูงประมาณ ๒๐-๓๐ เมตร มีเรือนยอดแผ่กว้างเป็นพุ่มกลม ลำต้นเป็นพูพอนเกลี้ยงเกลามีรากอากาศ เปลือกต้นสีน้ำตาลเทา ยางสีขาว ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปหัวใจปลายใบเป็นติ่งแหลม ใบอ่อนสีเขียวอ่อนๆ พอแก่จัดใกล้ร่วงจะกลายเป็นสีเหลืองทอง ผิวใบเกลี้ยงและเป็นมัน เนื้อใบค่อนข้างหนา ก้านใบเล็ก ดอกเล็กจำนวนมากอยู่บนฐานรองดอก ผลมีรูปร่างกลม สีชมพูอมม่วง พอแก่สีแดงคล้ำ ติดอยู่ตอนปลายๆ กิ่ง ขยายพันธุ์โดยเมล็ด และ

^{๑๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต),พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม,พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมทานกุลลจิต, ๒๕๕๕),หน้า ๙๕.

ปักชำ สรรพคุณด้านพืชสมุนไพรของต้นโพธิ์มีมากมายหลากหลาย อาทิ เปลือกใช้แก้เจ็บคอ แก้ปวดฟัน และรากฟันเป็นหนอง สมานแผล ห้ามเลือด แก้โรคนองใน แผลเปื่อย กล้ามเนื้อชาบวม โรคผิวหนัง และใช้เป็นยาระบาย, รากใช้รักษาโรคเหือกและโรคเก๊าต์ ผลใช้เป็นยาระบาย ช่วยย่อยอาหาร แก้กะหาย แก้โรคหัวใจ โรคหืด และช่วยขับพิษ เมล็ดช่วยลดไข้ และแก้โรคกระเพาะปัสสาวะอักเสบ, ใบใช้รักษาโรคคางทูม โรคท้องผูก ท้องร่วง ส่วนยางใช้รักษาโรคหูด ริดสีดวงทวาร

ต้นโพธิ์นับว่าเป็นพืชที่มีอายุยืนนานชนิดหนึ่ง แต่เนื่องจากมีกิ่งก้านแยงสาขากออกจากลำต้นมาก จึงทำให้เกิดเชื้อราที่อาศัยความชุ่มชื้นจากน้ำฝนที่ขังอยู่ตามง่ามกิ่ง แผ่ขยายเข้าทำลายเนื้อไม้จนเราจะเห็นได้ว่าต้นโพธิ์ใหญ่ๆ มักเป็นโพรง ถ้าเป็นอย่างรุนแรงอาจทำให้ต้นโพธิ์ตายได้เหมือนกัน แต่โดยนิสัยการอยู่รอดของสิ่งมีชีวิต ก็ได้ช่วยสร้างให้โพธิ์มีผลมากและมีรสชาดที่ทนชอบกิน เมื่อนกไปเกาะและถ่ายมูลที่ไหน เมล็ดก็จะงอกเป็นต้นเจริญงอกงามได้ทันที และบางทีก็จะแทงกระโดงจากรากที่ยังสดอยู่ ดังเช่นที่กล่าวอ้างจากต้นโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่นั้นได้เช่นกัน ในบ้านเรานิยมปลูกโพธิ์ไว้ตามวัดวาอาราม และมีมากที่เดียวที่นำต้นอ่อนมาจากอินเดียและลังกา ตามวาระและโอกาสต่างๆ กัน มาปลูกไว้เป็นที่ระลึกไว้ตามวัดและสถานที่สำคัญๆ ทั่วประเทศ ปัจจุบัน ต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์เป็นไม้มงคลพระราชทานประจำจังหวัดปราจีนบุรี

๓.๓.๒ ความเชื่อเกี่ยวกับต้นโพธิ์

ต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นต้นไม้อันเป็นสถานที่ประทับและตรัสรู้บรรลुพระสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า ด้วยสาเหตุนี้ต้นโพธิ์จึงเป็นพรรณไม้ที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในพุทธประวัติปรากฏต้นโพธิ์ที่เด่นชัดอยู่สองครา คือ เป็นสถานที่ตรัสรู้ ณ พุทธคยา ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ ซึ่งมีชื่อเรียกโดยทั่วไปว่าต้นศรีมหาโพธิ์ ส่วนอีกครั้งหนึ่งคือต้นอนันทโพธิ์ ณ วัดเชตวันมหาวิหาร ซึ่งต้นโพธิ์ดังกล่าวยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันคำว่า “ต้นพระศรีมหาโพธิ์” นั้นมีความหมายได้แตกต่างก่อนออกกันไป ไม่ว่าจะเป็นต้นโพธิ์ที่ตั้งอยู่ที่ พุทธคยา ต้นโพธิ์ที่เติบโตมาจากหน่อของโพธิ์ ณ พุทธคยา หรือต้นโพธิ์ที่ตั้งอยู่ภายในวัดต่าง ๆ ก็ได้ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันมีอยู่สามต้นด้วยกัน ได้แก่ ต้นพระศรีมหาโพธิ์อันเป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ต้นอนันทโพธิ์ ณ เมืองอนูราธปุระ และต้นอนันทโพธิ์ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร อย่างไรก็ตามต้นโพธิ์พระเจ้าอโศกแห่งเมืองอนูราธปุระนำหน่อมาปลูกจากพุทธคยา ได้รับการเคารพสักการะและบูชาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลากว่า ๒๐๐๐ ปีแล้ว แตกต่างจากต้นพระศรีมหาโพธิ์ในพุทธคยาที่ถูกโค่นลงและล้มลงตามธรรมชาติหลายครั้ง และต้นอนันทโพธิ์ที่วัดเชตวันก็ขาดการดูแลจากพุทธศาสนิกชนหลังจากที่พระพุทธศาสนาเสื่อมลงในประเทศอินเดีย

ต้นโพธิ์ที่ชาวลังกาเรียกว่า “Bohd Tree” หรือชาวอินเดียเรียกว่า “Pipal” มีความสำคัญประการแรกเมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะบำเพ็ญเพียรเพื่อค้นหาสัจธรรม พระองค์ทรงเลือกนั่งประทับ

ใต้ต้นโพธิ์ จนกระทั่งพระองค์ได้ตรัสรู้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ คืออริยสัจ ๔ อันประกอบไปด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เมื่อวันเพ็ญเดือนหก อริยสัจ ๔ นี้หมายถึงความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ซึ่งเป็นแนวทางการดับทุกข์ แก้ไขปัญหา อย่างมีระบบ มีเหตุผล และรอบด้าน แม้พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็ยังทรงต้องฝึกฝนสมาธิสติเพื่อกำจัดกิเลสमारฝ่ายต่ำ โดยพระองค์ก็ทรงเลือกประทับใต้ต้นโพธิ์เช่นกัน กล่าวกันว่าต้นโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าประทับเพื่อรวบรวมจิตของพระองค์เพื่อให้บรรลุเข้าถึงสัจธรรมนั้นแม้จะได้ถูกทำลายไปแล้ว แต่ด้วยบุญญาธิการของพระองค์ เมื่อมีผู้ใดนำน้ำมันโคไปรดที่รากจะเกิดแขนงแตกแยกออกมาและมีชีวิตอยู่ต่อไป เมื่อตายแล้ว ก็แตกหน่อออกเพิ่ม จนในปัจจุบันถือว่าต้นที่เหลือนั้นเป็นช่วงที่สามแล้วนอกจากนี้ต้นโพธิ์ที่วัดเชตวันมหาวิหาร หรือ อานันทมหาโพธิ์นั้น มีความเป็นมาว่า เมื่อวัดเชตวันได้กลายเป็นสถานที่ที่นำมาซึ่งความสะดวกสบายและความสงบบมาสู่มนุษย์ได้ดียิ่งกว่าสถานที่อื่นใดอันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า แต่พระองค์ก็ได้ประทับตลอดทั้งปี ในแต่ละปีพระพุทธองค์จะทรงประทับเพียง ๘ เดือนในพรรษา ส่วน ๔ เดือนที่เหลือของปีนอกฤดูฝน พระองค์จะเสด็จไปจาริกแสดงธรรมในชนบท และหัวเมืองอื่น ชาวนครสาวัตถีจะทูลเฝ้าพระพุทธเจ้าอยู่เป็นนิจ ไม่ปรารถนาให้พระองค์เสด็จไปประทับที่อื่น จึงปรึกษากันว่าจะทำอย่างไรเพื่อให้พระองค์ประทับอยู่ได้ตลอดทั้งปี เมื่อพระองค์ต้องเสด็จไปยังสถานที่อื่น จะหาสิ่งใดแทนพระองค์เพื่อเป็นสัญลักษณ์ เครื่องระลึกแทนได้ เมื่อความทราบไปถึงพระอานนท์เถระ จึงนำความกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทราบ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งให้มีการปลูกโพธิ์ที่ตำบลพุทศยาหน้าวัดเชตวันเพื่อเป็นเครื่องหมายแทนพระองค์ จนเป็นที่เคารพบูชาของคนทั้งปวงพระโมคคัลลานะ อัครสาวกฝ่ายซ้ายทราบความประสงค์ของพระองค์จึงเหาะไปยังตำบลพุทศยาเพื่อนำผลสุกแห่งโพธิ์กลับมายังวิหารพระเชตวัน แล้วจึงปรึกษากันว่าผู้ใดควรเป็นผู้ปลูก เบื้องต้นชาวเมืองและพระสงฆ์พร้อมใจถวายแต่พระเจ้าปเสนโกศลเป็นผู้ทรงปลูก แต่พระองค์ได้ปฏิเสธ จนกระทั่งท้ายที่สุด อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้เป็นผู้ปลูก จากนั้นชาวเมืองก็ได้นิยมไปสักการบูชาต้นโพธิ์แทนพระพุทธเจ้า จึงเรียกชื่อกันว่าพระอานันทโพธิ์ เนื่องจากพระอานนท์เป็นผู้จัดการดูแลเรื่องการปลูกทั้งสิ้น ต้นโพธิ์ต้นนี้ยังมีอายุยืนอยู่ภายในวัดเชตวันวิหาร นครสาวัตถี ประเทศอินเดีย

ด้วยเหตุดังกล่าวมา ชาวพุทธตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจึงมีความเชื่อ ความเคารพต่อต้นโพธิ์เพราะถือว่าเป็นต้นไม้แห่งการตรัสรู้ เป็นต้นไม้พิเศษที่มีเทพเทวาลิงสถิตอยู่ เป็นต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์สื่อไปถึงพระพุทธเจ้าได้

๓.๓.๓ ประเพณีคำโพธิ์ของภาคเหนือ

คำโพธิ์ เป็นคำที่มีความหมาย^{๑๕} และเป็นความเชื่อของชาวล้านนาที่สืบทอดกันมายาวนาน ความเชื่อที่ว่าไม้ใหญ่จะมีเทพเทวาสถิตย์ โดยเฉพาะต้นไม้ที่อยู่ในพุทธประวัติ มักเชื่อกันว่ามีความเป็นมงคลอย่างเช่นต้นสาละ และต้นโพธิ์ หรือเรียกกันอีกชื่อว่า ต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นไม้มงคลหากเรานำไม้มาค้าต้นโพธิ์ไว้ โดยเฉพาะลำต้นหรือกิ่งก้านที่โน้มเอียงลงมาคล้ายๆ จะไม่นั่นคงให้ดูมั่นคงขึ้น จะช่วยประคองดวงชะตาให้เจริญ ไม่ตกต่ำ ซึ่งความเชื่อนี้ไปในทิศทางเดียวกันกับความเชื่อที่ว่าก้อนหินใหญ่ หากใครเคยเดินเที่ยวป่า จะพบว่าก้อนหินใหญ่ ก้อนหินที่ยื่นออกมาเหมือนทำท่าจะล้ม ให้เอาไม้เท้าที่จะหาได้มาค้ำหินนั้นไว้ เพื่อเป็นการค้าดวงชะตาไม่ให้ตกต่ำอย่างเช่น ต้นศรีมหาโพธิ์ที่วัดเชตุพนวิมลมังคลาราม(วัดโพธิ์) กรุงเทพฯ จะมีชาวเหนือมาทำพิธีค้าโพธิ์เพื่อถวายแก่ในหลวง และพระบรมวงศานุวงศ์ มีประชาชนไปขอพึ่งบุญด้วยการเขียนชื่อและชื่อครอบครัวที่ไม้คำโพธิ์ เพื่อเป็นสิริมงคล และถือได้ว่าเป็นการค้าจุนพระพุทธรูปศาสนาให้สืบทอดต่อไปอีกด้วย

ทางภาคเหนือมีพิธีแห่ไม้คำโพธิ์ในช่วงสงกรานต์ของทุกปี การแห่ไม้คำสะหรี หรือ การแห่ไม้คำโพธิ์อันหมายถึงพระศรีมหาโพธิ์เป็นการนำไม้คำที่ได้จัดทำขึ้นไปค้ำที่ต้นโพธิ์ไม้คำดังกล่าวอาจได้มาจากไม้งามที่ใช้ในพิธีสืบชาติหรือไม้คำที่จัดหาขึ้นเป็นพิเศษเนื่องในการถวายทานในเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งถือเป็นการค้าจุนพระพุทธรูปศาสนา อย่างหนึ่งและเป็นประเพณีอันเก่าแก่ของชาวล้านนา ซึ่งมีหลายแห่งทางภาคเหนือ อาทิ อำเภोजอมทอง (จัดเป็นงานประเพณีใหญ่ทุกปี) และอำเภออื่นๆ อำเภอสอด อำเภอดอยเต่า อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอเวียงหนองล่อง อำเภอลี้ บ้านหนองอาบช้าง จังหวัดลำพูน

๓.๔ พิธีกรรมต่ออายุในพระพุทธศาสนา

สำหรับพิธีกรรมต่ออายุตามความเชื่อของชาวพุทธหรือที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จะพบว่า มีการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวในยุคหลัง หมายความว่า ในครั้งที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้ แนวคิดเรื่องการพึ่งพิงพิธีกรรมสำหรับพระพุทธศาสนายังไม่มีเนื่องจากพระพุทธองค์ไม่ได้เน้นย้ำกับพระสาวกในเรื่องของการประกอบพิธีกรรมเพราะนั่นถือว่า ไม่ใช่ทางของพระพุทธศาสนา แต่พอระยะต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปและตั้งมั่นในดินแดนต่าง ๆ แล้ว ความหลากหลายในทางพิธีกรรมตามคตินิยมของชาวอินเดียในยุคก่อนจึงได้แทรกเข้ามาทำให้พระพุทธองค์จะต้องมีการประกอบพิธีกรรมบางอย่างที่ไม่ทรงถือว่า ขัดพระธรรมวินัยก็สามารถที่จะทำได้ โดยกรอบแนวคิดเรื่องการประกอบพิธีต่ออายุมีดังต่อไปนี้

^{๑๕} พิธีแห่ไม้คำโพธิ์, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.remawadee.com/changmai/KumPo.html> [วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗].

๓.๔.๑ ความหมายของพิธีกรรมการต่ออายุ

สำหรับคำว่าพิธีกรรมการต่ออายุสามารถที่จะพิจารณาได้ตามลำดับดังนี้ คำว่า พิธีกรรม เป็นคำภาษาไทยที่แปลงหรือดัดแปลงและผสมคำจากภาษาบาลีซึ่งคำที่ผสมกันมานั้นก็คือ วิธีแปลว่า ระเบียบชนิดกับคำว่า กัมมะ แปลว่า การกระทำ เมื่อรวมกันก็เป็นพิธีกรรม โดยคำว่าพิธีกรรมนั้น หมายถึง การกระทำที่เป็นพิธีคือเป็นวิธีที่จะทำให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือการกระทำที่เป็นวิธีการ เพื่อให้สำเร็จผลที่ต้องการหรือนำไปสู่ผลที่ต้องการ^{๑๖} นอกจากนั้น ยังหมายถึง การบูชา^{๑๗}, การปฏิบัติทางกาย วาจา ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางศาสนาตามวันและเวลาที่กำหนดไว้และมีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วยซึ่งการประกอบพิธีนั้นอาจจะทำให้เป็นส่วนตัวก็ได้^{๑๘} การถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนให้แก่คนรุ่นต่อมาโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ และการรวมกลุ่มรวมจิตใจอันเป็นความสำคัญยิ่งของมนุษย์^{๑๙} การปฏิบัติตามความเชื่ออย่างมีขั้นตอน และมีระเบียบพิธีโดยมุ่งให้บรรลุวัตถุประสงค์นำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่ต้องการและผลจากความเชื่อที่มนุษย์เรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่นประกอบกับความคิดของตนเองทำให้เกิดการประกอบพิธีกรรมขึ้น การกระทำที่คนเรากำหนดขึ้นเป็นขั้นเป็นตอนมีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังที่จะดำเนินชีวิตกันต่อไป^{๒๐} หรือหมายถึงวิธีการอย่างหนึ่งที่เป็นสิ่งสมมติขึ้นเพื่อเป็นเสาหลักของจิตใจ ให้มีเครื่องยึดเหนี่ยว และจะนำไปสู่เป้าหมายเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนต้องการ พิธีกรรมจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของผีสารเทวดา และศาสนา อันมีความเชื่อเป็นมูลฐานเป็นต้น เมื่อนำคำว่า พิธีกรรม มาเชื่อมกับคำว่าต่ออายุ เป็น พิธีกรรมการต่ออายุ จึงมีความหมายถึงระเบียบการที่มนุษย์จัดทำขึ้นภายใต้ความเชื่อในเรื่องของการต่ออายุหรือมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะให้การกระทำเช่นนั้นสามารถต่ออายุของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมได้

^{๑๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต) , **พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:บริษัท สหธรรมมิก, ๒๕๓๗) , หน้า ๔.

^{๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน,**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์,๒๕๒๕), หน้า ๕๙๖.

^{๑๘} แสง จันทร์งาม, **ศาสนศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑) , หน้า ๑๓๑.

^{๑๙} ชัยยุทธ สมประดี, ศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องวิญญาณของชาวบ้านตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยทักษิณ**, ๒๕๔๖, หน้า ๙-๑๐.

^{๒๐} สุเมธ เมธาวินยานุกูล, **สังกัปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑-๓.

๓.๔.๒ บ่อเกิดของพิธีกรรมการต่ออายุ สำหรับบ่อเกิดของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อนี้มีบ่อเกิดและ พัฒนาการมาจากความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่สามารถต่ออายุได้ ซึ่งจากการศึกษาคัมภีร์พระพุทธศาสนาจะพบว่าพิธีกรรมการต่ออายุมีปรากฏในเรื่องอายุวัฒนกุมารที่มีการจัดพิธีกรรมของพระสงฆ์ขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อต่ออายุให้กับพระกุมารโดยมีระเบียบพิธีกรรมที่เป็นขั้นตอนและมีการสวดพระปริตรเพื่อก่อให้เกิดผลคือสามารถต่ออายุได้

๓.๔.๓ ลำดับขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมการต่ออายุ ในความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการต่ออายุ ในสมัยพุทธกาลมีการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวปรากฏในเรื่องอายุวัฒนกุมารซึ่งสามารถที่จะพิจารณาลำดับขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อได้ดังต่อไปนี้

๓.๔.๓.๑ การเตรียมสถานที่ ในเรื่องอายุวัฒนกุมาร ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการจัดทำพิธีต่ออายุไว้อย่างเรียบง่าย แต่มีพลาณภาพ กล่าวคือ พระพุทธเจ้าทรงแสดงอุบายเพื่อป้องกันความตายอันยังไม่สมควรแก่อายุของบุตรพราหมณ์โดยทรงวางอุบายให้พราหมณ์สร้างมณฑปตรงทางเข้าบ้าน ตั้งที่นั่งเล็ก ๆ ไว้ตรงกลางมณฑป จัดที่นั่ง ๘ หรือ ๑๖ ที่ ให้มีที่สำหรับพระภิกษุนั่งรอบ ๆ มณฑปพิธี ไม่มีการโยงด้ายสายสิญจน์หรือตั้งโต๊ะหมู่บูชาเหมือนในปัจจุบัน เป็นแต่เพียงจัดสถานที่ให้สมควร และมีการกล่าวถึงการสร้างมณฑปหรือพลับพลาพิเศษ^{๒๑} ที่มีอาสนะสำหรับพระตั้งอยู่ภายในมณฑปเพื่อสวดมนต์ ขณะที่เด็กที่ต้องการความคุ้มครองให้อนตรงกลางมณฑปพระสงฆ์ที่ได้รับนิมนต์ก็สวดมนต์ไปตามลำดับตลอด ๗ วัน ๗ คืน โดยมีการผลัดเปลี่ยนพระภิกษุผู้เข้าร่วมพิธีสวดอย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอน ในคืนที่ ๗ พระพุทธองค์ก็ทรงเสด็จเป็นประธานพิธีเป็นที่น่าสังเกตว่าลักษณะการเตรียมพิธีกรรม และการสวดมนต์ในเรื่องอายุวัฒนกุมาร มีความใกล้เคียงกับเรื่องพระพุทธเจ้าทรงแก้ไขทุกข์ภัยในเมืองเวสาลี ดังปรากฏในคัมภีร์ปรมัตถโชติกาซึ่งเป็นคัมภีร์อรรถกถาที่พระพุทธโฆษาจารย์แต่งไว้ราว พ.ศ. ๙๗๒-๑๐๐๐ ได้พรรณนาความในพระสูตรของคัมภีร์ขุททกปาฐะ มีตอนที่พรรณนารัตนสูตร ที่อธิบายถึงต้นกำเนิดของพิธีสวดมนต์ว่า พระพุทธองค์ทรงบัญชาให้พระอานนท์สวดรัตนสูตรไปตามถนนของเมือง และประพรมน้ำจากบาตรของพระองค์ เพื่อป้องกันเมืองเวสาลีให้พ้นจากทุกข์ภัย โรคระบาด และอำนาจของภูตผีปีศาจ ภูตผีที่ถูกน้ำมนต์ก็กระเจิงหนีไป และภัยก็สงบระงับ จากนั้นประชาชนก็ได้สร้างหอประชุมไว้ในเมือง เติมด้วยน้ำหอม

^{๒๑}มณฑปพิเศษ หรือพลับพลาที่มีอาสนะสำหรับพระตั้งอยู่ภายในมณฑป เพื่อสวดมนต์เป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืนติดต่อกัน ขณะที่เด็กที่ต้องการความคุ้มครองถูกวางไว้ข้างในมณฑปนั่งอยู่ตรงกลาง ลักษณะเช่นนี้เป็นพิธีกรรมที่มีความพิเศษ ซึ่งไม่ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ปรมัตถโชติกา ที่พระพุทธเจ้าทรงให้กระทำพิธีที่เมืองเวสาลี แม้จะเป็นคัมภีร์ที่พระพุทธโฆษาจารย์แต่งราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เช่นกัน แสดงให้เห็นว่าลักษณะดังกล่าวมีขึ้นภายหลัง.

ผูกผ้ามาไว้เบื้องบน ประดับตกแต่งอย่างอลังการ และจัดที่ประทับไว้สำหรับพระพุทธเจ้า หลังจากพระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งบนอาสนะแล้ว เหล่าภิกษุสาวก และประชาชนทั่วไปก็เลือกนั่งตามสมควร ท้าวสักกะเทวราชเสด็จมาถึงที่ประชุม พร้อมด้วยเหล่าเทวดาผู้ติดตามมา พระอานนท์ก็เข้าร่วมการชุมนุมนี้ด้วย พร้อมกับคณะพ่อนราพื้นเมืองหลังจากปกป้องรักษาเมืองให้ปลอดภัยด้วยการสวดรัตนสูตรแล้ว พระพุทธองค์ทรงแสดงรัตนสูตรแก่ที่ประชุมทั้งหมด และพระองค์ทรงแสดงสูตรนี้เป็นเวลา ๗ วันต่อเนื่องกัน พระองค์ทรงอนุญาตให้ทำพิธีสวดมนต์ เพื่อป้องกันภัยพิบัติเช่นนี้ในอนาคตกาล โดยใช้เครื่องมือประกอบที่ใช้ในพิธีกรรมท้องถิ่น และด้วยเหตุนี้เอง นับได้ว่าเป็นพิธีกรรมสวดมนต์ครั้งแรก เพราะมีคุณลักษณะทางพิธีกรรมที่สำคัญที่สังเกตได้ในเรื่องนี้คือ น้ำมนต์ และห้องประชุมอันประดับประดาแล้ว อันมีผ้ามาผูกไว้และมีการสวดต่อเนื่องกันเป็นเวลา ๗ วัน^{๒๒} เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า พิธีกรรมในสมัยพุทธกาล เริ่มปรากฏให้เห็นว่า มีการเตรียมสถานที่ให้เหมาะสมต่อการสวดงาม และพบเครื่องมือใช้ในการประกอบพิธีเช่น น้ำมนต์ น้ำหอม แป้งเจิม เป็นต้นบ้างแล้ว แต่สาระสำคัญก็ยังอยู่ที่บทบาทของพระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์ในการแก้ไขสถานการณ์ ดังนั้นพิธีกรรมจึงยังไม่สลับซับซ้อนมากนัก ต่อมาภายหลังพุทธปรินิพพานได้ประมาณ ๓๐๐-๑,๒๐๐ ปี พิธีกรรมต่าง ๆ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น การประกอบพิธีกรรมเริ่มมีองค์ประกอบอื่นซึ่งเป็นของท้องถิ่นนั้น ๆ เข้ามามีส่วนร่วม นับตั้งแต่การทำน้ำพระพุทธมนต์ด้วยสายสิญจน์ ประรำพิธีสำหรับสวดมนต์ ผูกโยงด้วยประดับตกแต่ง จัดวางอาสนะสำหรับพระสงฆ์ มีกำหนดเวลาในการสวดตลอดทั้งอุปกรณ์เครื่องประกอบพิธีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตเช่น อาหาร พืชผัก ผลไม้ ได้เข้ามามีส่วนในพิธีกรรมมากขึ้น ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ได้สร้างความสลับซับซ้อนของพิธีกรรมให้ดูน่าศรัทธา เลื่อมใส และมีความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมในกาลต่อมา^{๒๓}

๓.๔.๓.๒ เครื่องประกอบพิธี สำหรับเครื่องประกอบพิธีในเรื่องอายุวัฒนกุมารจะเน้นดอกไม้ ประทีปของหอม เป็นต้น

๓.๔.๓.๓ การนิมนต์พระสงฆ์ ในเรื่องอายุวัฒนกุมารได้กล่าวไว้ว่าจัดที่นั่ง ๘ หรือ ๑๖ ที่ ให้มีที่สำหรับพระภิกษุนั่งรอบ ๆ มณฑปพิธี^{๒๔} ก็ทำให้เข้าใจได้ว่าพระสงฆ์ที่มาสวดนั้นคงจะมี ๘ รูปหรือ ๑๖ รูป เท่าที่มีอาสนะจัดไว้ซึ่งเป็นจำนวนเลขคู่แต่คงจะมีอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าอีกหนึ่งที่เพราะวันสุดท้ายพระพุทธองค์ได้เสด็จมาก็ทำให้มีอาสนะและพระสงฆ์ ๙ หรือ ๑๗ ซึ่งเป็นจำนวนเลขคี่อันเป็นที่นิยมในปัจจุบัน

^{๒๒} พุ.พหทกปาฐะ.อ.(ไทย) ๑/๑/๒๒๐-๒๒๘.

^{๒๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘/๑๘๐.

^{๒๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘/๑๘๐.

๓.๔.๓.๔ การสวดพระปริตร พระปริตรเป็นชื่อของพุทธมนต์ หากสาธยายด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่นมีอานุภาพป้องกันภัยได้ ในพิธีกรรมการสืบทอดจะเป็นไปในลักษณะการกล่าวบริกรรม การสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยและการสวดสาธยาย ในสมัยพุทธกาลหรือในปัจจุบันกาลก็เพราะมีความเชื่อว่าการสวดพระปริตรหรือการน้อมจิตรับฟังพระสวดพระปริตรก็ตามล้วนแล้วแต่เป็นการเจริญเมตตาภาวนาซึ่งมีผลานิสงส์อยู่มาก เป็นต้นว่า ประสบความสวัสดิความเจริญรุ่งเรือง มีความแคล้วคลาดจากอุปสรรคอันตราย ตลอดจนเป็นผู้มีอายุยืนหรือการพ้นจากภพกรรมภัยเหมือนดังที่อายุวัฒนกุมาร บทสวดต่างๆ ที่นำมาใช้ในเรื่องอายุวัฒนกุมารนั้น นอกจากจะเน้นถึงบทสวดระลึกถึงพระพุทธรูปคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ หรือพระรัตนตรัยแล้วอาจจะมีบทสวดที่สำคัญซึ่งมีสวดกันในสมัยพุทธกาลตามที่พระพุทธร่องค์ทรงอนุญาตคือ

ขันธปริตร สวดเพื่อป้องกันภัยจากอสรพิษ และสัตว์ร้ายเนื้อความในบทสวดกล่าวถึงการแผ่เมตตาให้สัตว์ร้ายทั้งปวง เช่น งู ตะขาบ แมงป่อง เสือ จระเข้ เหยี่ยว แร้ง กา นิยมสวดเมื่อเข้าป่า ช่วยให้เกิดความแคล้วคลาดปลอดภัย

ขันธปริตร

วิรูปักเขหิ เม เมตตัง/เมตตัง เอราปะเถหิ เม/ฉัพพาปุตเตหิ เม เมตตัง/เมตตัง กัณหาโคตะมะเกหิ จะ/อะปาทะเกหิ เม เมตตัง/เมตตัง ทวิปาทะเกหิ เม/จะตุปะปะเทหิ เม เมตตัง/เมตตัง พะหุปะปะเทหิ เม/มา มัง อะปาทะโก หิงสิ/มา มัง หิงสิ ทวิปาทะโก/มา มัง จะตุปะปะโท หิงสิ/มา มัง หิงสิ พะหุปะปะโท สัพเพ สัตตา สัพเพ ปาณา/สัพเพ ภูตา จะ เกวะลา/สัพเพ ภัทธานิ ปัสสันตุ/มา ภิกขุ ปาปะมาคะมา อัมมะมาโน พุทโธ, อัมมะมาโน ธรรมโม, อัมมะมาโน สังโฆ, ปะมาณะวันตานิ สรรีสะปานิ, อะหิวิจฉิ กา สะตะปะที อุณณะนาภี สะระพู มุสิกา/กะตา เม รักษา กะตา เม ประริตตัง ปะฎิกกะมันตุ ภูตานิ/โสหัง นะโม ภาคะวะโต นะโม สัตตัตถัง สัมมาสัมพุทธานัง ฯ

เราขอมีเมตตาแก่ตระกูลพญางูวิรูปักข์ เราขอมีเมตตาแก่ตระกูลพญางูเอราปะเถ

เราขอมีเมตตาแก่ตระกูลพญางูฉัพพาบุตร เราขอมีเมตตาแก่ตระกูลพญางูกัณหาโคตมะ

เราขอมีเมตตาแก่สัตว์ไม่มีเท้า เราขอมีเมตตาแก่สัตว์สองเท้า

เราขอมีเมตตาแก่สัตว์สี่เท้า เราขอมีเมตตาแก่สัตว์มีหลายเท้า

สัตว์ไม่มีเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์สองเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา

สัตว์สี่เท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์มีหลายเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา

ขอสรรพสัตว์ที่มีลมหายใจ ขอสรรพสัตว์ที่ยังมีชีวิตทั้งมวลจงพบกับความเจริญ

ความชั่วช้าอย่าได้มาแผ้วพานสัตว์ตนใดตนหนึ่งเลย

พระพุทธเจ้ามีพระคุณหาประมาณมิได้ พระธรรมมีพระคุณหาประมาณมิได้

พระสงฆ์มีพระคุณหาประมาณมิได้ สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย คือ งู แมงป่อง

ตะขาบ แมงมุม ตั๊กแตน หนู มีคุณพอประมาณได้

เราทำการรักษา ทำการป้องกันไว้แล้ว ขอหมู่วรรณผู้มีชีวิตทั้งหลายจงกลับไป

เรานั้นขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาค ขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๗ พระองค์^{๒๕}

โมรปริตร สวดเพื่อป้องกันภัยทั้งกลางวัน และกลางคืน สวดบูชาให้พ้นจากผู้คิดร้าย
 เนื้อความในบทสวดกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพญานกยูง พุทธานุภาพให้พระ
 โพธิสัตว์รอดพ้นจากปวงของนายพรานนานถึง ๑๒ ปี สวดเพื่อให้รอดพ้นจากผู้คิดร้าย

โมรปริตร

อุเทตะยัญจักขุมา เอกะราชา หะริสสะวัณโณ ปะฐะวีปะภาโส

ตัง ตัง นะมัสสามิ หะริสสะวัณณัง ปะฐะวีปะภาสัง

ตะยัชชะ คุดตา วิหะเรมุ ทิวะสัง เย พราหมะณา เวทะคุ สัพพะธัมเม

เต เม นะโม เต จะ มัง ปาละยันตุ นะมัตถุ พุทธานัง นะมัตถุ โพธิยา

นะโม วิมุตตานัง นะโม วิมุตติยา อิมัง โส ปะริตตัง กัตวา โมโร จะระติ เอสะนาฯ

อะเปตะยัญจักขุมา เอกะราชา หะริสสะวัณโณ ปะฐะวีปะภาโส

ตัง ตัง นะมัสสามิ หะริสสะวัณณัง ปะฐะวีปะภาสัง ตะยัชชะ คุดตา วิหะเรมุ

รัตติง เย พราหมะณา เวทะคุ สัพพะธัมเม เต เม นะโม เต จะ มัง ปาละยันตุ

นะมัตถุ พุทธานัง นะมัตถุ โพธิยา นะโม วิมุตตานัง นะโม วิมุตติยา

อิมัง โส ปะริตตัง กัตวา โมโร วาสะมะกัปปะยิตาฯ

(เมื่อพระอาทิตย์อุทัยยามรุ่งอรุณ นกยูงสวดพระปริตรว่า)

"พระอาทิตย์อุทัยขึ้นมาเป็นดวงตาของโลก เป็นเจ้าแห่งแสงสว่าง กำลังสาดแสงสีทอง
 ส่องผืนปฐพี ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระอาทิตย์ผู้สาดแสงสีทองส่องผืนปฐพี ขอท่านจงคุ้มครอง
 ข้าพเจ้าทั้งหลายให้อยู่ เป็นสุขตลอดกลางวัน ในวันนี้ท่านเหล่าใดละบาปได้แล้ว รู้ธรรมทั้งปวงหมด
 ทุกอย่าง ขอท่านผู้ไม่มีบาปเหล่านั้น จงรับความนอบน้อมของข้าพเจ้า ท่านผู้ไม่มีบาปทั้งหลาย
 โปรดรักษาข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธรูปทั้งหลาย ขอนอบน้อมพระโพธิญาณ ขอนอบ
 น้อมท่านผู้หลุดพ้นแล้วทั้งหลาย ขอนอบน้อมแด่วิมุตติธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง"
 นกยูงนั้นสวดปริตรนี้แล้ว จึงเที่ยวไปแสวงหาอาหาร

(เมื่อพระอาทิตย์ตกดินยามเย็น นกยูงได้สวดพระปริตรว่า)

"พระอาทิตย์อุทัยขึ้นมาเป็นดวงตาของโลก เป็นเจ้าแห่งแสงสว่าง สาดสาดแสงสีทองส่อง
 ผืนปฐพีกำลังอัสดงแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระอาทิตย์ผู้สาดแสงสีทองส่องผืนปฐพี ขอท่านจง
 คุ้มครองข้าพเจ้า ทั้งหลายให้อยู่เป็นสุขตลอดราตรีค่ำคืนวันนี้ ท่านเหล่าใดละบาปได้แล้ว รู้ธรรมทั้ง
 ปวงหมดทุกอย่าง ขอท่านผู้ไม่มีบาปเหล่านั้น จงรับความนอบน้อมของข้าพเจ้า ท่านผู้ไม่มีบาป

^{๒๕} ๐. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๗/๑๑๑-๑๑๒.

ทั้งหลายโปรดรักษาข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ขอนอบน้อมพระโพธิญาณ
ขอนอบน้อมท่านผู้หลุดพ้นแล้วทั้งหลาย ขอนอบน้อมแด่วิมุตติธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้นจากกองทุกข์
ทั้งปวง"^{๒๖}

อังคุลิมาลปริตร สัจจะวาจาของพระอังคุลิมาล ช่วยให้คลอດบุตรง่าย เนื้อความในบท
สวดกล่าวถึงสัจจริชฐานของพระองค์คุลิมาลเถระ ที่ตั้งขึ้นเพื่อช่วยหญิงมีครรภ์คนหนึ่ง

อังคุลิมาลปริตร

. ยะโตหัง ภาคินี อะริยาเย ชาติยา ชาโต นาภิชานามิ
สัจจิจจะ ปาณัง ซีวิตา โวรโอเปตาฯ เตนะ สัจเจนะ โสตถิ เต
โหตุ โสตถิ คัพภัสสะ ฯ

ยะโตหัง ภาคินี อะริยาเย ชาติยา ชาโต นาภิชานามิ
สัจจิจจะ ปาณัง ซีวิตา โวรโอเปตาฯ เตนะ สัจเจนะ โสตถิ เต
โหตุ โสตถิ คัพภัสสะ ฯ

ยะโตหัง ภาคินี อะริยาเย ชาติยา ชาโต นาภิชานามิ
สัจจิจจะ ปาณัง ซีวิตา โวรโอเปตาฯ เตนะ สัจเจนะ โสตถิ เต
โหตุ โสตถิ คัพภัสสะ ฯ

น้องหญิง ตั้งแต่อาตมภาพเกิดมาโดยอริยชาติ ไม่เคยรู้ว่า จงใจปลงชีวิตสัตว์เลย
ด้วยสัจจวาจาฉันนี้ ขอความสวัสดิ์จงมีแก่เธอ ขอความสวัสดิ์ จงมีแก่ทารกในครรภ์ของเธอเถิด"^{๒๗}

เมตตปริตร หรือกรณีเมตตสูตร สวดเพื่อให้เทวดารักใคร่เนื้อความในบทสวดกล่าว
วาวถึงอานุภาพของการแผ่เมตตา

เมตตาปริตร

กะระณียะมัตถะกุสะเลนะ ยันตัง สันตัง ปะทัง อะภิสะเมจจะ สักโก อุชฺฐะ จะ สุหุชฺฐะ จะ
สุวะโจ จัสสะ มุทุ อะนะติมานี สันตุสสะโก จะสุกะโร จะ อัมปะกัจโจ จะสัลละหุกะวุตติ สันตินทริโย
จะ นิปะโก จะ อัมปะคัพโภ กุเลสุ อะนะนุคิโธ นะจะพุทฺธัง สะมาจะเร ภิญฺจิ เยนะ วิญญู ปะเร อุปะ
วะเทยยงฺ สุชีโน วา เขมิโน โหนตุ สัพเพ สัตตา ภวันตุ สุขิตัตตา เยเกจิ ปาณะภูตฺตติ ตะสาวา ถาวะรา
วา อะนะวะเสสา ทีฆา วา เย มะหันตา วา มัชฌิมา รัสสะกา อะณุกะถุลา ทิฏฐา วาเย จะอะทิฏฐา เย
จะ พุระวะสันติ อะวิทุเร ภูตา วา สัมภะเวสี วา สัพเพ สัตตา ภวันตุ สุขิตัตตา นะ ปะโร ปะรัง นิกุพ
เพละ นาติ มัญญะละ กัตถะจิ นังภิญฺจิ พยาโรสะนา ปะฐีฆะสัณฺญา นาญญะ มัญญัสสะ พุชะมิจเฉยยะ

^{๒๖} พุ.ชา.(ไทย) ๒๖/๖๖/๑๗.

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๑/๒๔๙.

มาตา ยะถา นิยัง ปุตตัง आयुสา เอกะปุตตะมะนุรักเข เอวัมป สัพพะภูเตสุ มานะสัมภาวะเย
 อะปะริมาณัง เมตตัญจะ สัพพะโลกัสมิง มานะสัมภาวะเย อะปะริมาณัง อุทัง อะโธ จะติริยัญจะ
 อะสัมพาธัง อะเวรัง อะสะปะตตัง ติฏฐัญจะรัง นิสินโน วา สะยาโน วา ยาวะตัสสะ วิคะตะมัทธ เอตัง
 สะติง อะทิกุญเญยะ พรหมะเมตัง วิหารัง อิตะมาหุ ทิฏฐัญจะ อะนุปคัมมะ สีละวา ทัสสะเนนะ
 สัมปนโน กาเมสุ วิเนยยะ เคธัง นะ หิ ชาตุ คัพพะเสยยัง ปุณะเรตติ

กิจอันใดอันพระอริยเจ้า บรรลุพบ กระทำบำเพ็ญแล้ว กิจอันนั้น กุลบุตรผู้ฉลาดใน
 ประโยชน์พึงกระทำบำเพ็ญ กุลบุตรนั้นพึงเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง เป็นผู้ว่าง่าย อ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง
 เป็นผู้สันโดษ เป็นผู้เลี้ยงง่าย เป็นผู้มียกฐานะน้อย ประพฤติเบากายจิต เป็นผู้มียกฐานะอันสงบบรรจบแล้ว
 มีปัญญา เป็นผู้ไม่คะนอง ไม่พัวพันในสกุलทั้งหลาย วิญญูชน ตีเตียนชนอื่นทั้งหลายได้ด้วยกรรมอันใด
 ไม่พึงประพฤติกกรรมอันนั้นเลย ขอสัตว์ทั้งปวง จงเป็นผู้มีสุข มีความเกษม มีตนถึงความสุขเกิด สัตว์มี
 ชีวิตทั้งหลาย เหล่าใดเหล่าหนึ่งมีอยู่ ยังเป็นผู้สะดุ้ง(คือมีตัณหา) หรือเป็นผู้มั่นคง (ไม่มีตัณหา) ทั้งหมด
 ไม่เหลือ เหล่าใดเป็นที่ชาติหรือโตใหญ่ หรือปานกลาง หรือต่ำเตี้ย หรือผอม หรืออ้วนพี เหล่าใดที่
 เราเห็นแล้ว หรือมิได้เห็นก็ดี เหล่าใดอยู่ในที่ไกลหรือที่ใกล้ก็ดี ที่เกิดแล้ว หรือกำลังแสวงหาภพอยู่ก็ดี
 ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น จงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเกิด สัตว์อื่นไม่พึงข่มเหงสัตว์อื่น ไม่พึงดูหมิ่น
 อะไรๆ เขา ในที่ใดๆ เลย ไม่ควรปรารภนาทุกข์แก่กันและกัน เพราะความกลัวโรธ หรือความคุมแค้น
 มารดาถนอมบุตรคนเดียวผู้เกิดในตน ด้วยยอมสละชีวิตของตนได้ ฉันทใด พึงเจริญเมตตา มีในใจ ไม่มี
 ประมาณ ในสัตว์ทั้งหลาย แม้ฉันทนั้น บุคคลพึงเจริญเมตตา มีในใจ ไม่มีประมาณ ไปในโลกทั้งสิ้น ทั้ง
 เบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง เป็นธรรมอันไม่คับแคบ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู ผู้เจริญเมตตาจิตนั้น ยืนอยู่ก็ดี
 เดินไปก็ดี นั่งแล้วก็ดี นอนแล้วก็ดี เป็นผู้ปราศจากความกังวลนอนเพียงใด ก็ตั้งสติอันนั้นไว้เพียงนั้น
 บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวกิริยาอันนี้ว่า เป็นพรหมวิหารในพระศาสนานี้ บุคคลผู้มีเมตตา ไม่เข้ายึดถือ
 ทิฏฐิ เป็นผู้มีศีล ถึงพร้อมแล้วด้วยทศนะ (คือโสดาปัตติมรรค) นำความหมกมุ่นในกามทั้งหลายออก
 ย่อมไม่ถึงความนอน(เกิด) ในครรรค์อีก โดยแท้ทีเดียว^{๒๘}

รัตนปริตร สวดเพื่อขับไล่เสนียดจัญไร โรคภัยไข้เจ็บ ทำให้เกิดความสวัสดิในชีวิต
 เนื้อความในบทสวดกล่าวสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อาราธนาเอาคุณความดี
 ของพระรัตนตรีย่นมาปกป้องรักษาตน ช่วยทำลายความทุกข์โศกให้หายไป และขออำนวยความสุข
 สวัสดิ์แก่ตน

^{๒๘} ๐.ส.ต.ต.ก.(ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๐.

รัตนปริตร

ยานิระ ภูตานิ สะมาคะตานิ ภูมมานิ วา ยานิวะอันตะลิกเข
 สัพเพ ะ ภูตา สุมะนา ะวันตุ ะโถปี สักกัจจะ สุนันตุ ภาสีตัง
 ตัสสะมา หิ ภูตา นิสาเมณะ สัพเพ เมตตัง ะโรละ มาณุสสิยา ปะชาเย
 ทิवा จะ รัตโต จะ ะหะรันติ เย พะลิง ตัสสะมา หิ เน รักขะณะ อัมปะมัตตา ฯ
 ยังกิญจิ วิตตัง อีระ วา ะหัง วา สักเคสุ วา ยัง ะระตะนัง ปะณัตตัง
 นะ โน สะมัง อตถิ ตะถาคะเตนะ อิทัมปิ พุทธะ ะระตะนัง ปะณัตตัง
 เอเตนะ สัจเจนะ สุวัตถิ โหตุ ฯ

ะยัง วิราคัง ะมะตัง ปะณัตตัง ยะทังคะคา สักกะยะมุณี สะมาทิตโต
 นะ เตะนะ ะมมะนะ สะมัตถิ กิญจิ อิทัมปิ ะมมะ ะระตะนัง ปะณัตตัง
 เอเตนะ สัจเจนะ สุวัตถิ โหตุ ฯ

ยัมพุทธะเสฏโฐ ปะริวัณณะยิ สัจจิง สะมาธิมานันตะริกัญญะมาหุ
 สะมาธินา เตะนะ สะโมณะ วิชชะติ อิทัมปิ ะมมะ ะระตะนัง ปะณัตตัง
 เอเตนะ สัจเจนะ สุวัตถิ โหตุ ฯ

เย ปุคคะลา อัญญะ สะตัง ปะสัฏฐา จัตตาริ เอตานิ ยุคานิ โหนติ
 เต ทักขิณียา สุคะตัสสะ สาวะกา เอเตสุ ทินนานิ มะหัพพะลานิ
 อิทัมปิ สังฆะ ะระตะนัง ปะณัตตัง เอเตนะ สัจเจนะ สุวัตถิ โหตุ ฯ

เย สุปปะยุตตา มะนะสา ทัพเพนะ นิกกามิโน โคตะมะสาสะนัมหิ
 เต ปัตติปัตตา ะมะตัง วิคัยะ ะลัทธา มุธา นิพพุตัง ะญุชชะมานา
 อิทัมปิ สังฆะ ะระตะนัง ปะณัตตัง เอเตนะ สัจเจนะ สุวัตถิ โหตุ ฯ

ยะถินทะซีโล ปะฐะวีง สีโต สิยา จะตุพภี วาเตภี ะสะมปะกัมปิโย
 ตะถูปะมัง สัมปุริสสัง ะหามิ โย ะริยะสัจจานิ ะเวจจะ ปัสสะติ
 อิทัมปิ สังฆะ ะระตะนัง ปะณัตตัง เอเตนะ สัจเจนะ สุวัตถิ โหตุ ฯ

เย ะริยะสัจจานิ วิภาวะยันติ คัมภีระปัญญะนะ สุเทสิตานิ
 กิญจาปี เต โหนติ ะสัพพะมัตตา นะ เต ะวะง อัญญะมะมาทียันติ
 อิทัมปิ สังฆะ ะระตะนัง ปะณัตตัง เอเตนะ สัจเจนะ สุวัตถิ โหตุ ฯ

สะหาวัสสะ ทัสสะนะสัมปะทายะ ตะยัสสุ ะมมา ชะหิตา ะวันติ
 สักกายะทัญญิ วิจิกังคิตัญจะ สีลัพพะตัง วาปี ยะทตถิ กิญจิ
 จะตุหะปาเยหิ จะ วิปะมุตโต ฉะ จาภีฏานานิ ะภัพโพ กาตุง
 อิทัมปิ สังฆะ ะระตะนัง ปะณัตตัง เอเตนะ สัจเจนะ สุวัตถิ โหตุ ฯ

กัญจาปี โส กัมมัง กะโรติ ปาปะกัง

อะภัพโพ โส ตัสสะ ปะฏิฉะทายะ

อิทัมปิ สังฆะ ระตะนัง ปะณัตถัง

วะนัปปะคุมพะ ยะถา ผุสสีตักเค

ตะถูปะมัง ธัมมะวะรัง อะเทสยะ

อิทัมปิ พุทธะ ระตะนัง ปะณัตถัง

วะโร ะรัญญะ ะระโท ะระหาโร

อิทัมปิ พุทธะ ระตะนัง ปะณัตถัง

ชีณัง ปุราณัง นะวัง นัตถิ สัมภะวัง

เต ชีณะพีชา อะวิรุฬ्हินทา

อิทัมปิ สังฆะ ระตะนัง ปะณัตถัง

ยานีระ ภูตานิ สะมาคะตานิ

ตะถาคะตัง เทวะมะนุสสะปุชิตัง

ยานีระ ภูตานิ สะมาคะตานิ

ตะถาคะตัง เทวะมะนุสสะปุชิตัง

ยานีระ ภูตานิ สะมาคะตานิ

ตะถาคะตัง เทวะมะนุสสะปุชิตัง

รัตนสูตรเป็นพระสูตรที่พระอานนทเถระเรียนจากพระพุทธองค์โดยตรงเพื่อใช้สวดขจัดปัดเป่าภัยพิบัติที่เกิดกับชาวกรุงเวสาลี พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้พระเถระน้อมเอาคุณของพระรัตนตรัยคือ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ทำสักกิริยาให้เกิดเป็นอานุภาพขจัดปัดเป่าภัยพิบัติทั้งหลาย

เนื้อความรัตนสูตรตอนแรกเริ่มต้นด้วยการแนะนำให้เหล่าภุคตทั้งหลายได้อนุโมทนาบุญกุศลที่หมู่มนุชยอุทิศให้และเมื่ออนุโมทนาแล้วขอให้เกิดความเมตตาทำการรักษามนุษย์ทั้งหลายเนื้อความตอนต่อมาเป็นการอ้างคุณพระรัตนตรัยเป็นสัจจวาจาให้เกิดความสวัสดิ์ส่วนตอนสุดท้ายเป็นคำกล่าวของท้าวสักกะที่ผูกขึ้นเป็นคาถาพรรณนาคุณพระรัตนตรัยเป็นสัจจวาจา ให้เกิดความสวัสดิ์ภายหลังรัตนสูตรได้กลายเป็นแบบอย่างในการทำน้ำพระพุทธรมนต์

สำหรับพระสงฆ์สาวกต่อมาจนถึงปัจจุบัน ทุกครั้งที่มีการทำน้ำ พระพุทธรมนต์ จะต้องสวดรัตนสูตรจุดประสงค์ของการสวดรัตนสูตร ก็เพื่อเป็นการขจัดภัยทั้ง ๓ ประการตามที่ปรากฏในพระ

สูตรคือ ข้าวยากหมากแพง (ทุพภิกขภัย) ๑ ฤตพีปีศาจทำอันตราย (อมนุสภัย) ๑ โรคภัยไข้เจ็บ (โรคภัย) ๑ ให้อันตรธานไป

ด้วยอานาภาพแห่งรัตนสูตรนี้ แม้กรุงเวสาลีจะเกิดภัยพิบัติอย่างร้ายแรง ผู้คนอดอยากล้มตายเป็นจำนวนมาก ซากศพถูกทอดทิ้งเกลื่อนนคร ฤตพีปีศาจทำอันตรายแก่หม่อมมนุษย์โรครະบาดเกิดขึ้นแพร่กระจายไปทั่ว ผู้คนล้มตายเหลือที่จะนับได้ เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับสั่งให้พระอานนทเถระสวดรัตนสูตรและประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ภัยพิบัติร้ายแรงเช่นนี้ก็ยังระงับลงได้อย่างฉับพลัน^{๓๐}

พระปริตรจะมีอานาภาพ และอานิสงส์ก็ต่อเมื่อผู้สวดมีเมตตาจิตมุ่งประโยชน์แก่ผู้อื่น สวดถูกต้องตามอักขระวิธี และเข้าใจความหมายของบทสวด อีกต้องถึงพร้อมด้วยองค์ ๓ ประการคือ ๑)ไม่เคยทำอนันตริยกรรม ๕ ประการคือฆ่ามารดา บิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้ายังพระโลหิต รวมถึงสังฆเภทยังหมู่สงฆ์ให้แตกแยก ๒) ไม่มีมิฉฉาภิภูมิจิตที่เห็นผิดว่ากรรมและผลของกรรมไม่มีจริง ๓)เชื่อมั่นในอานาภาพของพระปริตรว่ามีจริง

๓.๔.๓.๕ จุดประสงค์ของพิธีกรรมการต่ออายุ สำหรับจุดประสงค์ที่สำคัญของพิธีกรรมการต่ออายุก็คือการยืดอายุหรือระยะเวลาในการดำรงชีวิตของผู้ที่เข้าร่วมพิธีให้ยืนยาวออกไป ภายใต้อำนาจของ (๑) ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม (๒) ความเป็นผู้มีบุญของผู้ประกอบพิธีกรรม (พระสงฆ์) และผู้เข้าร่วมพิธีกรรม (ผู้ประสบเหตุ) นอกจากนั้นการประกอบพิธีกรรมการต่ออายุในสมัยพุทธกาลยังเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการสนับสนุนและยืนยันในความเป็นจริงของพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ที่ว่า ธรรมย่อมรักษาผู้ปฏิบัติธรรม หรือคำสอนที่ว่า ผู้ที่มีบุญที่ได้กระทำไว้แล้ว ผลบุญย่อมรักษาผู้นั้น หรือเป็นการให้การรับรองว่า พระพุทธศาสนาสามารถที่จะเป็นที่พึ่งของประชาชนได้ในทุกยุคสมัย

๓.๕ พิธีกรรมต่ออายุโดยการคำโพธิ์ของอำเภอดำตูม

พิธีกรรมต่ออายุด้วยการคำโพธิ์นั้น ประชาชนอำเภอดำตูม จังหวัดสุรินทร์จะกระทำเมื่อมีคนป่วยถูกหมอหักว่า ปีนีดวงชะตาไม่ดี ตัวพังไม่ดี ฯลฯ ถ้าลักษณะอย่างนี้โบราณท่านว่า ชะตาจะขาด พรหมชาติจะสูญ ต้องมีการคำชูดวงชะตาด้วย การคำโพธิ์ ซึ่งมีรายละเอียดของพิธีกรรมดังต่อไปนี้

๓.๕.๑ บ่อเกิดของพิธีกรรมคำโพธิ์ พิธีกรรมคำโพธิ์ของอำเภอดำตูม จังหวัดสุรินทร์นั้น จะกระทำเมื่อมีคนป่วยรักษาไม่หายโดยเฉพาะพ่อ แม่ ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีพระคุณ เพื่อให้พ่อแม่ เกิดความสบายใจ มีกำลังใจในการต่อสู้กับความเจ็บป่วย ลูกหลานจะทำพิธีคำโพธิ์ให้ดังที่ผู้วิญญูได้สัมภาษณ์พระครูสิริพรมสร ซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่เป็นเจ้าคณะอำเภอดำตูมในปัจจุบัน ท่านได้ให้ข้อมูลในเรื่องนี้ว่า^{๓๑} “เวลามีคนป่วยเช่นพ่อแม่ เจ็บป่วยไม่สบาย ลูกหลานก็จะทำพิธีต่ออายุให้โดยการ

^{๓๐} ที.สี.อ.(ไทย) ๓/๒๕๒/๑๖๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์พระครูสิริพรมสร เจ้าคณะอำเภอดำตูม จังหวัดสุรินทร์, วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

คำโพธิ์ พิธีนี้กระทำกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ หลวงพ่อเห็นมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก พิธีกรรมคำโพธิ์ของอำเภอท่าตูมนี้คงทำกันมาเกือบร้อยปีแล้ว” ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของพระครูปริยัติวิสุทธิคุณที่กล่าวว่า “พิธีกรรมคำโพธิ์นั้นมีการประกอบพิธีในอำเภอท่าตูมมานานแล้ว จะกระทำเมื่อมีคนในบ้านไม่สบายเช่นพ่อแม่ หรือปู่ย่า ตายาย ที่อยู่ในบ้าน เจ็บไข้ไม่สบาย ลูกหลานก็จะพากันทำพิธีคำโพธิ์ให้เพื่อให้พ่อแม่ ปู่ย่า ตายายได้ทำบุญและมีกำลังใจในการต่อสู้กับความเจ็บไข้”^{๓๒} พระครูปทุมปริยัติการได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “พิธีกรรมคำโพธิ์นั้น เป็นพิธีที่ทำให้แก่ผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยไม่สบายบอกรักษาไม่หาย ลูกหลานจะทำพิธีกรรมคำโพธิ์ให้เพื่อเป็นการต่ออายุ หรือทำให้หายป่วยได้ พิธีกรรมนี้จะทำให้แก่ผู้ที่มีอายุประมาณ ๖๐ ปีขึ้นไปแล้ว ถือว่าเป็นผู้ใหญ่ของบ้าน ไม่นิยมทำพิธีกรรมคำโพธิ์ให้แก่เด็กหรือผู้มีอายุยังไม่ถึง ๖๐ ปี พิธีกรรมนี้ทำเพราะมีความเชื่อว่าเมื่อทำแล้วจะทำให้หายจากเจ็บป่วยได้ หรือมีอายุยืนยาวได้”^{๓๓}

๓.๕.๒ ลำดับขั้นตอนพิธีกรรมคำโพธิ์

สำหรับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมคำโพธิ์ ของประชาชนในอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์นั้นมีรายละเอียดในการประกอบพิธีกรรมดังต่อไปนี้

๓.๕.๒.๑ การเตรียมสถานที่

การเตรียมสถานที่เพื่อประกอบพิธีกรรมนั้น มีอยู่สองส่วนคือที่บ้านของผู้ประกอบพิธีเองเช่นบ้านของผู้ป่วยหรือบ้านของลูกหลานที่จะทำพิธี และภายใต้ต้นโพธิ์ในวัดหรือต้นโพธิ์ถ้าในวัดไม่มีต้นโพธิ์ก็อาจจะกำหนดต้นโพธิ์ที่ใดที่หนึ่งก็ได้ “การเตรียมสถานที่นั้นก็เตรียมกันที่บ้านของผู้ป่วย ลูกหลานจะปูอาสนะสงฆ์ไว้ตามจำนวนที่นิมนต์พระมาสวดพระปริตร จัดโต๊ะหมู่บูชา เตรียมสถานที่เหมือนทำบุญทั่วไป ถ้าผู้ป่วยพomanั่งฟังพระสวดปริตรได้ก็ให้นั่งต่อหน้าพระสงฆ์โดยจัดสถานที่ให้ผู้ป่วยนั่งต่อหน้าพระสงฆ์”^{๓๔} คุณดารีน ทรงรัมย์ ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการเตรียมสถานที่สำหรับประกอบพิธีคำโพธิ์ไว้ว่า “สถานที่สำหรับประกอบพิธีคำโพธิ์นั้นส่วนมากก็เตรียมที่บ้านของเจ้าภาพหรือของผู้ป่วย โดยลูกหลานญาติพี่น้องจะเตรียมโต๊ะหมู่บูชา เตรียมอาสนะสงฆ์สำหรับพระเจริญพระพุทธมนต์ ส่วนมากก็เตรียมสถานที่เหมือนทำบุญบ้านทั่วไป แต่ที่มีพิเศษก็ต้องเตรียมอุปกรณ์สำหรับการคำโพธิ์ที่แตกต่างจากทำบุญบ้านทั่วไป”^{๓๕}

^{๓๒} สัมภาษณ์พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ,เจ้าอาวาสวัดโพธิ์พุกขาราม อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์,วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

^{๓๓} สัมภาษณ์พระครูปทุมปริยัติการ,เจ้าอาวาสวัดปทุมศิลาวัน อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์, วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

^{๓๔} สัมภาษณ์พระครูสิริพรหมสร,เจ้าคณะอำเภอท่าตูม,วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายรีน ทรงรัมย์ ผู้ทรงคุณวุฒิ,บ้านปราสาท อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์,วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๗

๓.๕.๒.๒ เครื่องประกอบพิธี

เครื่องประกอบพิธีสำหรับพิธีกรรมค้ำโพธิ์มีวิธีทำคือให้เอาไม้ยอป่าง่ามยาวเท่าลำตัว ส่วนสูงของผู้ป่วย ทำเป็นหลักปักง่ามให้ทำในวันเดือนข้างขึ้น ห้ามทำ วันจรม ควรจะเป็นวันเกิดของผู้ป่วยนั้นแลหดี เครื่องสักการะมีหมากเท่าอายุคนป่วย เหมียงเท่าอายุคนป่วย ข้าวตอก ๑ จอก ดอกไม้ (เอาตามสีวันเกิด) ๑ จอก เทียนเวียนหัว ๑ เล่ม ค่าศอก ๑ เล่ม ค่าคิง ๑ เล่ม น้ำส้มป่อย ๑ ชัน ฝ่ายผูกแขน ๔ เส้น ให้ทำตอนเช้าไปหาเทียงโบราณจารย์ท่านอธิบายว่า มันเป็นเวลาทีพระอาทิตย์ขึ้น การค้าชูชะตาเราจึงจะขึ้น ให้เอาหลักไม้ยอนั้นไปวางค้ำกึ่ง หรือลำต้นก็ได้ของต้นโพธิ์ หรือไผ่นั้น เอาธง (ธงผ้า ๓ เหลี่ยมบ้านเรา) ๔ อัน มาปักกรอบหลักไม้ยอนั้น ๔ ด้าน เอาเครื่องบูชามาวางไว้ตรงกลางข้างหน้าอาสนะสงฆ์ ที่ปูไว้ที่ร่มโพธิ์นั้นให้หันหน้าอาสนสงฆ์ไปทิศตะวันออก ทิศอื่นพออนุโลม แต่ทิศตะวันตกห้ามเด็ดขาด พระสงฆ์นิยม ๕ รูป เพราะโบราณท่านว่า “คืออยู่คู่นี้” นิยมทำในวัด หรือนอกวัดก็ได้ ถ้าไม่มีต้นโพธิ์จะเอาต้นไม้ใหญ่อื่น แทนก็ได้คาถาที่สวด ให้สวดเหมือนสวดต่ออายุธรรมดา ลงท้ายด้วยการสวดมงคลจักรวาลใหญ่ทุกครั้ง เพราะบทสวดนี้รวมอนุภาพทุกอย่างในพระพุทธศาสนาไว้แล้ว โดยสรุปแล้วเครื่องประกอบพิธีกรรมค้ำโพธิ์นั้นประกอบด้วย^{๓๖}

๑) ไม้ยอป่ายาวประมาณ ๖ ศอก ปอกเปลือกออกแล้วทาขมิ้น แล้วทำเป็นง่ามสำหรับค้ำกึ่งโพธิ์

๒) ต้นขนาดมอญทำเป็นท่อนๆประมาณ ๑ ศอก ปอกเปลือกออกแล้วทาขมิ้น ทำเกินอายุผู้ป่วย ๑๐ ท่อน เช่นผู้ป่วยอายุ ๖๐ ปี ให้ทำ ๗๐ ท่อน

๓) เส้นด้ายที่นำมาผูกไม้ขนาดมอญกับ ยอป่าที่เตรียมไว้ให้นับเกินอายุคนป่วย มัดสามมัดคือ หัว กลาง ท้าย

๔) ข้าวสารจะชั่งน้ำหนักหรือตวงเอาให้เกินอายุคนป่วยก็ได้ ข้าวสารนี้สำหรับทำเป็นรูปคนเสร็จแล้วให้คนป่วยนอนทับข้าวสาร

๕) ตวงน้ำให้เกินอายุคนป่วย

๖) ก่อกองทราย

๗) ดัดตรงสามเหลี่ยมเท่าอายุคนป่วยหรือทำให้เกินอายุคนป่วย ๑๐ อัน

๘) ไม้พยูงมีแก่นประมาณ ๑ ศอก (ไม้อย่างอื่นก็ได้แต่ต้องมีแก่น ส่วนมากนิยมไม้พยูง) ทำให้มีปลายแหลม ไม้นี้สำหรับให้พระตลงไปในดินที่ได้ต้นโพธิ์ พร้อมกับสวดบท สักกัตวา พระจะต้องตีไม้พยูงให้จมลงไปในดิน

๓.๕.๒.๓ การนิมนต์พระสงฆ์

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระครูสิริพรหมสร เจ้าคณะอำเภอท่าตูมและนายรีน ทรงรัมย์ ผู้ทรงคุณวุฒิ, วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๗.

การนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ในพิธีค้ำโพน้นั้น จะนิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป หรือ ๙ รูปก็ได้ พระสงฆ์ที่นิมนต์มานี้จะเจริญพระพุทธมนต์ในบ้านของคนป่วย เมื่อเสร็จพิธีทำบุญที่บ้านแล้ว จึงนำอุปกรณ์ในการค้ำโพน้ไปทำพิธีค้ำโพน้ที่วัด สำหรับพิธีค้ำโพน้ที่วัดนั้นนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปเพื่อสวดปริตบทสัณทักถวาพร้อมกับตอกไม้พยางค์เตรียมไว้ให้จมลงไปในดิน

๓.๕.๒.๔ การสวดพระปริตร

บทพุทธมนต์หรือพระปริตรที่นิยมนำมาสวดในพิธีค้ำโพน้นั้นประกอบด้วยบทพุทธานุสสรณ์ ธรรมคุณ สังฆคุณ บทมงคลสูตร เป็นต้น ส่วนบทพุทธมนต์ที่สวดเวลาตอกไม้พยางค์ที่ได้นั้นนิยมนำสวดบทสัณทักถวา

๓.๕.๒.๕ จุดประสงค์ของพิธีกรรมค้ำโพน้

จุดประสงค์ในการทำพิธีค้ำโพน้นั้นเป็นพิธีกรรมทำบุญเพื่อสะเดาะเคราะห์ต่ออายุให้แก่ผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยไม่สบาย เป็นการทำบุญเพื่อต่ออายุและเสริมสิริมงคล พระครูสิริพรหมสร เจ้าคณะอำเภอท่าตูมกล่าวว่า “การทำพิธีค้ำโพน้ให้แก่ผู้ที่เจ็บป่วยนี้ นอกจากจะเป็นการทำบุญสะเดาะเคราะห์ต่ออายุแล้ว ยังเป็นการทำบุญตาเห็น คือให้ผู้ป่วยเห็นว่าลูกหลานได้พาทำบุญในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นสิริมงคลทั้งแก่ผู้ป่วยและแก่ลูกหลานเพื่อให้มีชีวิตที่เจริญรุ่งเรือง

สรุป การทำพิธีค้ำโพน้นั้นเป็นที่นิยมสำหรับประชาชนในทางภาคเหนือและภาคอีสาน โดยเฉพาะพิธีค้ำโพน้นี้เป็นที่นิยมมากในทางภาคเหนือ เป็นพิธีที่ทำเพื่อสะเดาะเคราะห์ต่ออายุเสริมสิริมงคลแก่ชีวิตให้มีความเจริญรุ่งเรืองมีอายุยืนนาน พิธีค้ำโพน้ในอำเภอท่าตูมนั้นในสมัยก่อนนิยมทำพิธีค้ำโพน้นี้เป็นอย่างมากเพราะถือว่าเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์ แต่ปัจจุบันนี้ค่านิยมในการทำพิธีค้ำโพน้นั้นได้ลดน้อยลงไป อาจเป็นเพราะคนในปัจจุบันไม่ให้คุณค่าของพิธีนี้ หรือไม่อาจเป็นเพราะไม่มีการสืบทอดพิธีกรรมค้ำโพน้ให้แก่ชนรุ่นหลังอย่างเป็นระบบ ทำให้คนในปัจจุบันไม่ค่อยเห็นคุณค่าของพิธีค้ำโพน้นี้นัก